

Orientacions
per a l'educació
afectiva i sexual
a segon cicle d'ESO

Programa
salut
i escola

Generalitat
de Catalunya

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP:

Font, Pere, 1956-

Orientacions per a l'educació afectiva i sexual
a segon cicle d'ESO

Bibliografia

- I. Banyeres, Domènec
 - II. Pérez i Calvo, Rosa M.
 - III. Catalunya. Departament de Salut
 - IV. Catalunya. Departament d'Educació
 - V. Programa Salut i Escola (Catalunya)
 - VI. Títol
1. Educació sexual - Educació secundària obligatòria
 2. Disseny curricular - Educació secundària obligatòria

37.03:176-053.6

Direcció

Departament de Salut
Departament d'Educació

Autors

Pere Font. Psicòleg. Director de l'Institut d'Estudis de la Sexualitat i la Parella. Màster en Promoció de la Salut.
Domènec Banyeres. Professor d'institut. Màster en Promoció de la Salut.
Rosa M. Pérez Calvo. Psicòloga social. Doctora en Psicopedagogia. Màster en Promoció de la Salut.

Tots tres són membres del col·lectiu Aula de Salut de la Universitat de Lleida.

Coordinació

Núria Mestre
Direcció General de Salut Pública
Departament de Salut
Rosa Securun
Direcció General d'Ordenació i Innovació Educativa
Departament d'Educació

Agraïm la col·laboració a les següents societats científiques i entitats professionals per la revisió del document i l'aportació de suggeriments:

Agència de Salut Pública de Barcelona

Èlia Díez

Associació Catalana de Llevadores

Cristina Martínez

Associació d'Infermeria Familiar i Comunitària de Catalunya

Rosa M. Riera

Aula de Llengua i Cohesió Social de Tortosa

Rosa M. Carles

Centre Jove d'Anticoncepció i Sexualitat

Anna Gutiérrez
Rosa Ros

Col·legi Anna Ravell de Barcelona

Glòria Téllez

Comissió de seguiment del Programa salut i escola

Margarita Coll, Josep Cornellà, Pilar Espelt, Imma Ferré, Gerard Ferrer, Pilar Magrinyà, Santi Mir, Maribel Passarín, Josep Lluís de Peray, Josep M. Pons, Ramon Prats, Angels Ondiviela, Imma Vallverdú, Paulina Viñas.

Direcció General de Planificació i Avaluació.

Departament de Salut

Dolors Costa
Mercè Mercader

Equip d'assessorament psicopedagògic (EAP B.39)

Joaquim Cabra

Institut d'Educació Secundària J. V. Foix

Isidre Marías

Institut d'Educació Secundària Rovira - Forn

Beatriz Millan

Programa d'atenció a la salut sexual i reproductiva de Granollers

Dolors Guix

Programa d'atenció a la salut sexual i reproductiva de l'Hospital General de Vic

Rosa Banús

Programa d'Atenció a la Salut Sexual i Reproductiva de Sants-Montjuïc-Les Corts-Sarrià-Sant Gervasi

Isabel Coca

Secretaria General de Joventut. Departament de Presidència

Ingrid Llopart

Societat Catalana de Contracepció

Santiago Barambio
Isabel Farré

Societat Catalana de Medicina Familiar i Comunitària

Anna Cerro
Iskra Ligüerre

Societat Catalana d'Obstetrícia i Ginecologia

Josep M. Laila

Societat Catalana de Pediatria

Xavier Demestre

© Generalitat de Catalunya. Departament de Salut

Edita: Direcció General de Salut Pública

Primera edició: Barcelona, abril de 2006

Tiratge: 6.000 exemplars

Dipòsit legal: B-10.440-2006

Assessorament editorial: Responsable de Publicacions, Imatge i Difusió Corporativa

Revisió lingüística: Manners Traduccions i Congressos

Disseny Gràfic: Palli:Disseny

Impressió: SYL Creaciones Gráficas y Publicitarias, SA

Presentació

L'adolescència és un període caracteritzat pels canvis físics, el descobriment d'una nova identitat, l'afrontament i l'experimentació de noves sensacions, desitjos i emocions.

Per tots aquests factors, els nois i noies que viuen aquesta etapa es troben en una situació d'especial vulnerabilitat a diferents situacions de risc, la qual cosa fa recomanable que rebin suport per tal que puguin anar construint la seva personalitat en confiança i amb bona salut.

El desequilibri entre la maduresa fisiològica i el grau d'evolució psicològica fa que els joves siguin vulnerables a les situacions de risc en les relacions interpersonals i sexuals.

És en aquest sentit que el Departament de Salut, conjuntament amb el Departament d'Educació, va veure la necessitat d'endegar el Programa salut i escola, per tal de millorar la coordinació entre l'escola i els serveis de salut i apropar els serveis de salut a les escoles amb l'objectiu de facilitar la promoció d'actituds i hàbits saludables, reduir els comportaments de risc i detectar problemes de salut al més aviat possible. Aquest Programa obre un nou marc de treball entre salut i educació per als alumnes de segon cicle d'educació secundària obligatòria dels centres públics i concertats de Catalunya.

El Programa salut i escola incidirà en la promoció i la prevenció d'hàbits i estils de vida dels joves relacionats amb determinats problemes de salut, com ara la salut mental, el consum de drogues i alcohol, els trastorns d'alimentació i la salut afectiva i sexual.

Per tal de millorar la informació i la formació davant els reptes que es desprenen de les conductes de relació entre adolescents, s'ha previst dur a terme un seguit d'activitats d'educació afectiva i sexual que:

- incideixin en la responsabilitat educativa com una tasca de la família, l'escola i l'entorn sanitari i social;
- s'apliquin en un marc d'acció comunitària i d'interrelació entre els diferents professionals que en formaran part;
- tinguin en compte la realitat social i cultural per tal d'adaptar-se a les necessitats de cada centre educatiu.

En l'àmbit de la salut afectiva i sexual, els professionals de la salut tenen un paper clau, són els referents per als joves a través de l'abordatge integral de la seva salut, i els proporcionen informació, educació i consell. Per garantir l'eficàcia de les intervencions a l'escola, cal la col·laboració i coordinació de tots els professionals de la comunitat educativa, dels professionals de la salut i dels recursos existents en cada territori.

Per tal de facilitar la tasca que realitzen els professionals que treballen amb els adolescents, principalment els professors dels centres educatius, s'ha elaborat el material específic *Orientacions per a l'educació afectiva i sexual a segon cicle d'ESO*.

Volem agrair la col·laboració tant dels redactors com dels consultors així com de les societats científiques i associacions professionals.

De ben segur que aquest material serà una eina útil per donar suport a les accions preventives i de sensibilització dels adolescents pel que fa a l'adopció d'hàbits i conductes saludables.

Introducció

En el desenvolupament de la infància i l'adolescència, hi té un paper destacat l'educació afectiva i sexual. Cal que els adolescents rebin educació per a la salut de manera que aquests coneixements els aportin actituds positives envers l'afectivitat i la sexualitat, i els permetin adquirir habilitats que els condueixin a desenvolupar conductes saludables.

Des del punt de vista pedagògic, l'educació afectiva i sexual ha de contribuir al desenvolupament de la personalitat de l'adolescent tenint en compte el gènere, i l'ha d'ajudar a integrar de manera saludable la sexualitat en el seu món personal i relacional. Des del punt de vista preventiu, ha de contribuir a disminuir els riscos associats a la pràctica sexual.

Ni el sistema educatiu ni el sistema sanitari hem volgut restar aliens a aquesta necessitat. Aquest és el motiu fonamental pel qual els departaments d'Educació i de Salut hem impulsat l'elaboració d'aquest document, en què han col·laborat un grup d'experts en el tema i un conjunt de professionals de la salut i l'educació, a més de les societats científiques i entitats professionals. La finalitat d'aquest document és proporcionar a diversos tipus de professionals de l'educació i de la salut un conjunt d'orientacions i recursos per desenvolupar activitats relacionades amb l'educació afectiva i sexual en el segon cicle d'ESO.

El document consta de tres parts: la primera part exposa una sèrie de conceptes bàsics sobre el sexe i la sexualitat, així com la seva relació amb la prevenció de la malaltia i la promoció de la salut. També inclou algunes idees genèriques sobre l'educació afectiva i sexual, i sobre els papers de la família, el professorat i els professionals de la salut.

A la segona part es presenten diverses propostes i suggeriments per a la intervenció en l'educació secundària, especialment pel que fa al currículum. Es fa especial èmfasi en les possibilitats que ofereixen les diferents àrees del coneixement, encara que també es consideren intervencions extracurriculars, i el suport extern al centre educatiu, ja que sovint serà necessari comptar amb documents, materials, i fins i tot professionals, que tant poden formar part dels recursos del sistema educatiu com dels del sistema sanitari.

A la tercera part i a tall d'exemple, es proposa el guió per a un treball de tutoria a segon cicle d'ESO de 10 hores de durada. Es pretén que aquest exemple pugui servir de base per tal que el professorat interessat dissenyi el seu model de treball, però que disposi d'un punt de partida en el qual s'integrin diferents tipus de continguts (uns de més relacionats amb la informació, d'altres amb les actituds, etc.) i d'activitats (jocs de rol, dinàmiques de grup, etc.). En tot cas, els criteris, l'experiència i les necessitats seran els factors que decidiran què es pot mantenir i què cal modificar en aquest exemple.

Finalment, i amb l'objectiu de proporcionar un conjunt de referències que ajudin en aquesta tasca, s'ha afegit un bloc de recursos amb propostes de lectura, vídeos, jocs, pàgines web, etc.

Esperem que aquestes *Orientacions per a l'educació afectiva i sexual a segon cicle d'ESO* que presentem contribueixin de forma positiva en l'educació per a la salut dels nostres adolescents i joves, i també en el seu desenvolupament afectiu i sexual.

Index

1. L'educació afectiva i sexual	13
1. Sexe, sexualitat i salut	13
· Funcions de la sexualitat	13
· El dret a la sexualitat	14
2. L'educació afectiva i sexual	15
· Perquè cal fer educació afectiva i sexual?	15
· Característiques de l'educació afectiva i sexual	15
· Paper de la família	17
· Paper del professorat i dels centres educatius	17
· Paper dels professionals de la salut	17
· Paper de l'educació no formal	18
· Prevenció de riscos associats a la pràctica sexual en adolescents	18
2. Propostes per a la intervenció en l'educació secundària	23
1. Intervenció dins del currículum	23
· Àrees d'intervenció curriculars	23
· Crèdits variables	26
· Tutories	26
· Activitats puntuals	26
2. Intervenció extra curricular	27
· Activitats extraescolars	27
· Escola de pares i mares	27
3. Suport extern	27
· Àmbit educatiu	28
· Àmbit sanitari i social	28
4. Tipus d'activitats que es proposen	29
3. Exemple de programa: tutoria per a segon cicle d'ESO	35
1. Orientacions per a les activitats de tutoria	35
2. Proposta de continguts i activitats	36
· Activitats 1 a 10	36
3. Avaluació	53
4. Recursos	57
1. Bibliografia	57
2. Crèdits variables	57
3. Altres programes	58
4. Vídeos	58
5. Jocs	58
6. Internet	58
7. Adreces i recursos diversos	58

1. L'educació afectiva i sexual

1. L'educació afectiva i sexual

Solament he vist conseqüències positives en el fet d'educar nois i noies en un ambient en el qual tinguessin accés a la informació sobre la sexualitat, i en el qual la sexualitat es pogués considerar com una funció humana i natural. D'altra banda, en la meua pràctica clínica he vist molts problemes tràgics causats per la ignorància i per la vinculació de la sexualitat i l'amor amb la culpabilitat i la por.

H. S. Kaplan, sexòloga, 1979

1. Sexe, sexualitat i salut

El terme *sexualitat* fa referència a la condició d'ésser sexuat, és a dir, al fet com una persona viu els aspectes relacionats amb el **sexe**, entenent aquest concepte com una simple característica biològica que permet diferenciar el mascle de la femella.

Des d'aquesta perspectiva, la sexualitat té a veure amb un conjunt variat d'aspectes de tipus psicològic, relacional, social, etc., que influeixen en la manera com un individu es percep a si mateix i es relaciona amb els altres. És a dir, la sexualitat es refereix a una dimensió fonamental de l'ésser humà que inclou el gènere, l'orientació sexual, l'erotisme, la vinculació afectiva, l'amor i la reproducció.¹

Des d'aquesta perspectiva, la manera de viure la sexualitat incideix directament sobre l'equilibri i l'harmonia personal dels individus i, per tant, sobre el seu estat de salut. Tant és així que, el 1974, l'Organització Mundial de la Salut va presentar la definició següent:

La salut sexual consisteix en la integració dels elements somàtics, emocionals, intel·lectuals i socials de l'ésser sexual per mitjans que siguin positivament enriquidors i que potenciïn la personalitat, la comunicació i l'amor.

Segons aquesta definició, el concepte de *sexualitat sana* inclouria tres aspectes bàsics:

- L'aptitud per gaudir de l'activitat sexual i reproductiva, i per regular-la de conformitat amb una ètica personal i social.
- L'absència de temors, de sentiments de vergonya i de culpabilitat, de creences infundades i altres factors psicològics que inhibeixen la reacció sexual o que pertorbin les relacions sexuals.
- L'absència de trastorns orgànics, de malalties i deficiències que entorpeixin l'activitat sexual i reproductiva.

D'aquesta manera, la sola existència d'aquesta definició implica el reconeixement de la influència que la salut sexual pot tenir sobre altres aspectes de la salut en la vida de les persones i com la sexualitat ha de ser objecte d'atenció per part dels sistemes educatius i sanitaris, en el marc de polítiques de promoció de la salut i de prevenció, en el seu sentit més ampli.

La sexualitat se situa aleshores com un element rellevant en la valoració de la qualitat de vida de les persones i contribueix a generar una vivència de benestar, personal i relacional.

Funcions de la sexualitat

- Si entenem la sexualitat com el conjunt de fets —biològics i psicològics— derivats de la manera com es viu el propi sexe, tant amb relació a un mateix com amb relació als altres, es fan evidents tres funcions bàsiques:
 - En primer lloc, la **funció reproductiva**, que és la que permet la continuïtat de l'espècie humana i que és la que ha estat considerada la funció bàsica de la sexualitat. Avui en dia, gràcies a la disponibilitat de recursos per al control de la reproducció i la natalitat, com també per diversos factors de caràcter social i cultural, la funció reproductiva ha quedat relegada a un segon terme, especialment quan tenim en compte que la vida sexual d'una persona abasta molt més que els períodes en què la seva atenció se centra en la reproducció.
 - En segon lloc, la **funció eròtica**, que és la que està relacionada amb els aspectes de plaer i benestar vinculats a l'experiència sexual.

¹ ORGANITZACIÓ MUNDIAL DE LA SALUT. *Promoción de la salud sexual. Recomendaciones para la acción*. Guatemala, 2000.

I, finalment, cal tenir en compte que la vida sexual ens proporciona també diversos tipus de sensacions i vivències que poden conduir-nos a estats emocionals molt satisfactoris. D'aquesta manera, la comunicació eròtica i el plaer formen part fonamental de l'àmbit d'intimitat de la relació entre dues persones i constitueixen un aspecte fonamental de la sexualitat, que és la **funció relacional**, una funció que comprèn la capacitat que tenim com a éssers humans de relacionar-nos íntimament amb altres persones, d'establir vincles afectius i de donar i rebre afecte.

Aquestes tres funcions es poden considerar com els ingredients d'un còctel personal que cada individu prepara al seu gust, i que pot variar segons les circumstàncies o el moment del seu cicle vital. Per a algunes persones, la sexualitat és important com a font de plaer, mentre que per a altres ho és per la intimitat que proporciona; el que és important és entendre que cada persona construeix la seva pròpia manera de viure la sexualitat i de gaudir-ne, i que, per aquesta raó, el més correcte seria parlar de sexualitats, en plural, ja que cadascú viu la seva sexualitat d'una manera única.

D'altra banda, també hem de considerar que la manera com un individu viu la seva sexualitat està influenciada per una sèrie de factors de tipus social, que varien segons diferents èpoques i cultures.

El dret a la sexualitat

En aquest marc de salut sexual, creiem que val la pena incloure la **Declaració dels Drets Sexuals**, aprovada per l'**Assemblea General de l'Associació Mundial de Sexologia** l'any 1999:

Declaració dels Drets Sexuals

La sexualitat és una part integral de la personalitat de tot ésser humà.

El seu ple desenvolupament depèn de la satisfacció de necessitats humanes bàsiques, com ara el desig de contacte, d'intimitat, d'expressió emocional, de plaer, de tendresa i d'amor.

La sexualitat es construeix a través de la interacció entre l'individu i les estructures socials. El desenvolupament complet de la sexualitat és essencial per al benestar individual, interpersonal i social.

Els drets sexuals són drets humans universals basats en la llibertat, la dignitat i la igualtat inherents a tots els éssers humans. Atès que la salut és un dret humà fonamental, la salut sexual també ha de ser un dret humà bàsic. Per assegurar el desenvolupament d'una sexualitat saludable en tots els éssers humans i en totes les societats, els drets sexuals següents han de ser reconeguts, promoguts, respectats i defensats per totes les societats amb tots els seus mitjans. La salut sexual és el resultat d'un entorn que reconeix, respecta i exerceix aquests drets sexuals.

1. El dret a la llibertat sexual. La llibertat sexual comprèn la possibilitat de la plena expressió del potencial sexual dels individus. Això no obstant, aquest dret exclou tota forma de coerció, explotació i abús sexuals en qualsevol moment i situació de la vida.

2. El dret a l'autonomia. La integritat i la seguretat sexuals del cos. Aquest dret inclou la capacitat de prendre decisions autònomes sobre la pròpia vida sexual dins del context de l'ètica personal i social. També inclou la capacitat de control i gaudi dels nostres cossos, lliures de tortura, mutilació i violència de qualsevol tipus.

3. El dret a la privadesa sexual. Aquest dret comprèn el dret a les decisions i les conductes individuals fetes en l'àmbit de la intimitat, sempre que no interfereixin en els drets sexuals dels altres.

4. El dret a l'equitat sexual. Aquest dret es refereix a l'oposició a totes les formes de discriminació per raó de sexe, gènere, orientació sexual, edat, ètnia, classe social, religió i limitació física o emocional.

5. El dret al plaer sexual. El plaer sexual, inclòs l'autoerotisme, és font de benestar físic, psicològic, intel·lectual i espiritual.

6. El dret a l'expressió sexual emocional. L'expressió sexual va més enllà del plaer eròtic o els actes sexuals. Tot individu té dret a expressar la seva sexualitat a través de la comunicació, el contacte, l'expressió emocional i l'amor.

7. *El dret a la lliure associació sexual. Significa la possibilitat de contraure o no matrimoni, de divorciar-se i d'establir altres tipus d'associacions sexuals responsables.*

8. *El dret a la presa de decisions reproductives lliures i responsables. Això comprèn el dret a decidir tenir o no tenir criatures, el nombre i l'espai de temps entre cada una; i el dret al ple accés als mètodes de regulació de la fertilitat.*

9. *El dret a la informació sexual basada en el coneixement científic. Aquest dret implica que la informació sexual ha de ser generada a través de la recerca científica lliure i ètica, i difosa de manera apropiada en tots els nivells socials.*

10. *El dret a l'educació sexual integral. Aquest és un procés que s'inicia amb el naixement i dura tota la vida, i hauria d'involucrar totes les institucions socials.*

11. *El dret a l'atenció de la salut sexual. L'atenció de la salut sexual ha d'estar disponible per a la prevenció i el tractament de tots els problemes, totes les preocupacions i tots els trastorns sexuals.*

2. L'educació afectiva i sexual

La sexualitat es construeix, a diferència del sexe, que ens ve donat.

És precisament per aquesta diferència que té sentit parlar d'educació afectiva i sexual, perquè és un recurs bàsic perquè aquest procés de construcció prengui la direcció del desenvolupament i no derivi en la inhibició o la repressió, i també perquè aquest desenvolupament consideri la persona en el seu conjunt, d'una manera global, més enllà dels aspectes reproductius o, si es vol, instintius, incloent-hi aspectes com ara la intimitat, la relació afectiva, l'autoimatge, els sentiments i les emocions, etc.

Per què cal fer educació afectiva i sexual?

Perquè és un dret i una necessitat, perquè ajuda al desenvolupament emocional i afectiu i perquè

la sexualitat és una part fonamental de la nostra personalitat.

En aquest sentit, es configuren dues línies argumentals per defensar la necessitat d'una educació afectiva i sexual a tots els nivells.

El primer argument és el **pedagògic**² i té a veure amb el desenvolupament dels individus i amb el fet de potenciar les seves capacitats emocionals, intel·lectuals i de relació amb els altres. És l'argument positiu: és a dir, l'educació afectiva i sexual com una necessitat educativa reconeguda al llarg de diferents etapes, i relacionada estretament amb el currículum reglat; en aquest sentit, ha de formar part integrant de l'educació general i ha d'estar prevista en el marc educatiu global.

El segon argument és el **sociosanitari** i té a veure amb la prevenció dels efectes no desitjats de la pràctica sexual. És l'argument negatiu i té a veure amb els embarassos no desitjats, la prevenció de les infeccions de transmissió sexual, els avortaments a l'adolescència, etc.

Tots dos arguments es complementen i s'han de tenir plenament en compte per tal d'entendre els objectius de l'educació afectiva i sexual, en el primer cas des d'una perspectiva educativa i de promoció de la salut, i en el segon, des d'una perspectiva més centrada en la prevenció.

Característiques de l'educació afectiva i sexual

L'educació afectiva i sexual parteix d'un plantejament molt obert, del qual a continuació assenyalarem els punts principals:

- L'educació sexual és un procés que comença els primers anys d'existència i que continua al llarg de tota la vida. En aquest procés es veuran implicats tant la família com l'escola.
- Té a veure amb un **conjunt d'aprenentatges** que incidiran tant en l'àmbit de la **informació** com en el de les **actituds**, els **sentiments** i les **emocions**, i també en els **comportaments**.
- Ha de **facilitar una informació adequada, variada i correcta**. Adequada perquè correspongui a les característiques del moment evolutiu i les capacitats de l'alumne. Variada pel fet que consideri no tan sols els aspectes relatius a l'anatomia i la fisiologia de la sexualitat, sinó també els aspectes afectius, de relació personal, de plaer. I correcta en tant que ha d'estar basada en coneixements fonamentats i lliures de prejudicis.

² FONT, Pere. *Educación afectiva y sexual. Curso de gestión familiar*. Barcelona: Fundació Bosch i Gimpera, 2000.

- Malgrat tot, convé recordar que **la informació és considerada com una condició necessària però no suficient**, és a dir, la informació pot constituir una part fonamental de l'educació, però no l'única.

- Aquesta informació hauria de **facilitar l'adquisició d'actituds positives cap a la sexualitat i cap al propi cos**, i fomentar l'autoestima i el respecte i l'afecte cap als altres.

- La informació ha de tenir també com a finalitat **desmitificar i desculpabilitzar** la sexualitat, alliberant de sentiments de culpa i de vergonya i afavorint l'espontaneïtat i la comprensió de la varietat i la riquesa de la conducta sexual humana.

- Així mateix, hauria de **promoure comportaments saludables** amb relació a la sexualitat, i preparar a poc a poc les persones per afrontar adequadament els problemes vinculats a l'experiència sexual.

- També hauria de **promoure la responsabilitat**, preparant per a la **presa de decisions** per mitjà de l'**anàlisi de les alternatives** possibles i les seves conseqüències.

- Finalment, l'educació afectiva i sexual hauria de **millorar les capacitats de comunicació i d'interrelació** amb altres persones.

Assumir aquest enfocament implica assumir un canvi respecte als plantejaments tradicionals de l'educació sexual, un canvi que passa per l'acceptació d'una sèrie de premisses bàsiques, com ara les que segueixen:³

L'educació afectiva i sexual com a educació integral de l'individu

Des d'un punt de vista educatiu, no s'ha de reduir la sexualitat al sexe i a les relacions sexuals, ja que amb això es limita la possibilitat de comprendre altres aspectes rellevants relacionats amb la sexualitat humana, com, per exemple, l'orientació sexual o les emocions.

L'educació afectiva i sexual ha d'incloure una visió biopsicosocial del comportament humà, i ha de considerar tant el que som com el que sentim i el que fem, des del punt de vista individual com també del col·lectiu.

L'educació afectiva i sexual en el marc de l'educació per a la salut

L'educació per a la salut, especialment a l'escola, es pot considerar com un procés de formació i de responsabilització de l'individu amb l'objectiu

que adquireixi els coneixements, les actituds i els hàbits bàsics per a la defensa i la promoció de la salut individual i col·lectiva. Es tracta de responsabilitzar nens i adolescents, i de preparar-los per tal que adoptin un estil de vida tan sa com sigui possible, com també unes conductes positives de salut. Es tracta, en definitiva, d'educar perquè les persones desitgin estar sanes, sàpiguen com ho han de fer, desenvolupin comportaments saludables i busquin ajuda quan la necessitin.

Assumint aquesta definició, es pot concloure que l'educació sexual desenvolupada en un marc d'educació per a la salut permet interrelacionar aspectes que són comuns a diferents intervencions educatives que tinguin com a objectiu el desenvolupament i la promoció de conductes saludables.

L'educació de la sexualitat com a educació de l'afectivitat

Comprendre el paper de l'afecte i l'estima en les relacions interpersonals es pot considerar un element imprescindible en el desenvolupament de l'adolescent, un element que pot ajudar aquest adolescent a obtenir una comprensió global de la sexualitat.

L'educació afectiva i sexual com a educació per a la igualtat

Si s'accepta la premissa que l'educació afectiva i sexual ha de millorar la relació general amb els altres, és evident que aquesta millora només es podrà produir en el marc de la promoció de les habilitats relacionals i el foment del respecte per un mateix i pels altres. Aleshores, qualsevol projecte pedagògic haurà d'incloure necessàriament el respecte a la diferència —en el seu sentit més ampli— com un element fonamental.

Això vol dir treballar per evitar la discriminació per raó de sexe o d'orientació sexual, i establir les bases d'una prevenció adequada de la violència domèstica, en qualsevol de les seves diverses manifestacions.

També vol dir incorporar el respecte per altres maneres d'entendre i viure la sexualitat i la vida sexual, com, per exemple, en el cas de persones provinents d'altres cultures i països.

³ FONT, P. *Pedagogía de la sexualidad*. Barcelona: Ed. Graó, 1990.

Paper de la família

Si s'assumeix el que s'ha dit fins ara, la família és una de les peces clau en matèria d'educació sexual, ja que des del mateix moment del naixement l'infant és tractat com a ésser sexual i, per tant, la família li transmet una sèrie de normes i valors relacionats amb la sexualitat.

D'altra banda, la família és el lloc en el qual es produiran alguns dels aprenentatges més importants relacionats amb la sexualitat, no solament des del punt de vista de l'adquisició de coneixements, sinó també per les vivències que, per bé o per malament, tindran una influència important en la seva vida.

Però, essencialment, si la família és important és perquè actua com a model de conducta, especialment en allò que té a veure amb les relacions interpersonals, amb les relacions afectives i amb una manera determinada d'entendre els rols associats a cada sexe i actuar d'acord amb aquesta visió.

En aquest sentit, la família té un paper transcendent en la gènesi de determinades actituds, i també com a font d'informació privilegiada, malgrat que, a mesura que l'infant es converteixi en adolescent, tindrà la necessitat de buscar noves fonts d'informació i nous interlocutors per contrastar les seves opinions.

Paper del professorat i dels centres educatius

Si la família té un paper imprescindible en l'educació afectiva i sexual, també el té l'escola, des de l'educació infantil i primària fins a l'educació secundària, encara que amb característiques diferents segons el nivell educatiu.

D'aquesta manera, al llarg de l'educació infantil i primària, l'escola té un paper fonamentalment educatiu, i en aquest sentit es poden treballar les actituds, l'afectivitat, els rols sexuals no discriminatoris i les informacions bàsiques sobre sexualitat, entre molts altres aspectes.

Però és en l'educació secundària, coincidint amb un determinat moment del desenvolupament psicosexual de l'adolescent, quan l'educació afectiva i sexual es converteix en una necessitat inexcusable, ja que és aleshores quan per al mateix adolescent és més important el fet de poder disposar d'una sèrie d'informacions i d'una orientació que no sempre la família pot facilitar.

D'altra banda, cal recordar que, per més que en aquesta etapa es parli de la necessitat d'informació, s'ha de tenir en compte que aquesta informació ha de formar part d'una acció pedagògica que vagi més enllà de la pura i simple transmissió de coneixements, i ha d'entrar de ple en el terreny dels valors i, sobretot, preparar per afrontar les situacions vitals que l'adolescent viurà al llarg d'aquest període en un sentit ampli: primeres experiències sexuals (amb penetració o no), establiment de vincles afectius i relacionals més enllà de la família i dels amics d'infància, confrontació amb decisions rellevants que poden comprometre el seu estat actual i futur de salut, etc.

Fins i tot cal considerar que l'adolescent necessitarà haver adquirit determinades habilitats que li permetin fer front a possibles situacions de discriminació o de pressió, o, en alguns casos, a diversos tipus de coacció i de violència.

És en aquest moment que els discursos pedagògics i els preventius s'encreuen i sorgeix la necessitat de dur a terme diferents tipus d'intervencions des de diversos àmbits que tinguin com a destinatari final l'adolescent i que el preparin per fer front als reptes de la vida quotidiana.

I en aquest procés educatiu, els centres educatius hi tenen un paper i una responsabilitat força importants.

Paper dels professionals de la salut

Ara bé, no tota la responsabilitat dels professionals ha de recaure en l'escola. Els professionals de la salut, especialment aquells que per causa del seu lloc de treball tenen relació amb adolescents, també tenen la possibilitat de desenvolupar accions preventives, que, si fos possible, haurien de ser coordinades amb les accions que es porten a terme des dels centres d'ensenyament.

El professional de la salut, a més, es pot constituir en un valuós col·laborador del professorat, ja que disposa de coneixements específics en matèria de salut, com també d'informació concreta de les necessitats en matèria de salut i sexualitat dels joves de la zona.

D'aquesta manera, el professional de la salut pot complementar —no pas substituir— la feina del professor a l'aula i permetre treballar alguns aspectes específics, com ara la contracepció o la prevenció de les infeccions de transmissió sexual, d'una manera per a la qual el professorat no se sent prou preparat.

En aquest sentit, el fet que professionals de l'educació i professionals de la salut treballin de manera conjunta i coordinada afavoreix el desenvolupament de millors programes d'educació per a la salut, que prevegin, alhora i equilibradament segons les necessitats de cada context, la pedagogia de la sexualitat i l'afectivitat, i la prevenció de riscos associats a la pràctica sexual en adolescents.

Per això, cal tenir en compte especialment els professionals de la salut vinculats al Programa salut i escola, i també els professionals dels programes d'atenció a la salut sexual i reproductiva (PASSIR), que poden ser un gran suport a les accions educatives i preventives que es vulguin desenvolupar en els centres educatius.

Paper de l'educació no formal

No voldríem acabar aquest apartat sense fer referència a un col·lectiu amb el qual creiem que cal comptar de manera específica a l'hora de plantejar les intervencions de què parlem en apartats anteriors: els professionals que treballen en l'àmbit de l'educació no formal, que, tant per formació com per la feina que desenvolupen i en els contextos en els quals la fan, tenen una oportunitat magnífica de dur a terme determinades accions educatives en matèria de salut en un espai de treball alliberat de la pressió sobre els programes i el calendari que a vegades pateix el sistema educatiu. Aquests professionals poden complementar perfectament les estratègies educatives que es porten a terme des dels centres de secundària.

En aquest sentit, l'educació no formal configura un context de treball en matèria de salut que caldrà tenir molt en compte els propers anys.⁴

Prevenció de riscos associats a la pràctica sexual en adolescents

Malgrat que els arguments anteriors nodreixen la visió pedagògica del tractament de la sexualitat a l'escola, és imprescindible també afegir-hi una visió que tingui en compte la prevenció dels riscos que es deriven de la pràctica sexual a l'adolescència, especialment quan ens veiem obligats a parlar de la prevenció dels embarassos no desitjats, de les infeccions de transmissió sexual, de l'avortament i també —per què no?— de la insatisfacció sexual, entre altres aspectes.

En aquest sentit, caldria revisar breument algunes idees relacionades amb la prevenció, la promoció de la salut i l'educació per a la salut, que, integrades correctament en una concepció actual de l'educació afectiva i sexual, ens poden ajudar a desenvolupar intervencions amb més probabilitats d'èxit.

El concepte de prevenció

La **prevenció** té a veure amb el conjunt de mesures destinades a prevenir o evitar determinats tipus de riscos i les seves conseqüències.

El model de treball basat en la prevenció es va desenvolupar al voltant dels anys seixanta i, a poc a poc, s'ha anat estenent més enllà del camp sanitari i s'ha incorporat a la majoria de ciències de la intervenció social, especialment les de caràcter comunitari.

Quan parlem de prevenció, cal distingir entre:

- **Prevenció primària:** adreçada a *impedir o retardar l'aparició d'un problema* o trastorn específic. Té com a objectiu evitar o fer disminuir la incidència d'un trastorn o problema determinat en una població; és, com tota forma de prevenció, de caràcter proactiu. La prevenció primària s'adreça a individus sans o no afectats pel problema en qüestió.
- **Prevenció secundària:** adreçada a la *detecció precoç* dels problemes que no es poden evitar per mitjà de la prevenció primària. S'adreça sobretot als anomenats **grups de risc**, és a dir, grups d'individus que, a causa de determinades característiques, o comportaments personals o socials, tenen més probabilitats de patir un problema o una malaltia.
- **Prevenció terciària:** adreçada a *reduir les complicacions i evitar noves repeticions del problema* o trastorn en qüestió. S'adreça a impedir que el problema es converteixi en crònic i a minimitzar les seves possibles seqüeles o efectes.

Aquests tres nivells configuren diferents tipus d'intervencions preventives, malgrat que des d'un punt de vista restrictiu s'acostuma a assimilar el concepte de prevenció amb la prevenció primària.

Com a exemples de prevenció primària, podem assenyalar:

- Sensibilització i formació de professionals socio-sanitaris i de l'educació.
- Realització de programes escolars de prevenció.
- Xerrades informatives i tallers amb grups de joves.

⁴ Sobre el paper de l'educació no formal en la salut dels adolescents, vegeu: http://www.ivaj.es/infoivaj/curso/eaj/sumario_revista19.htm

- Xerrades informatives amb grups de pares i mares.

En un sentit ampli, i tant de manera específica com inespecífica, la prevenció primària treballa sobre la disminució dels factors de risc i/o l'augment dels factors de protecció.

Els darrers anys s'han utilitzat amb molta freqüència els termes de *prevenció específica* i de *prevenció inespecífica* per referir-se no pas als diferents nivells de la intervenció, sinó al focus d'aquesta intervenció, és a dir, al fet si la intervenció apunta directament al problema de què es tracti, d'una manera clara i concreta, o si, en canvi, és una intervenció de caràcter més genèric i no tan concreta.

El concepte de promoció de la salut

La **promoció de la salut** és el procés per mitjà del qual els individus i les comunitats estan en condicions d'exercir un control més gran sobre els determinants de la salut i, d'aquesta manera, millorar la seva salut.

Aquest és un concepte essencial, ja que constitueix la visió positiva del treball en salut. Si la prevenció sempre és prevenció d'alguna cosa negativa, la promoció de la salut fa el discurs de la potenciació i el desenvolupament. Per això, en molts sentits, la promoció per a la salut i l'educació tenen molt en comú.

D'aquesta manera, la promoció de la salut implica necessàriament la població en el seu conjunt i, dins del context de la seva vida quotidiana, en lloc d'adreçar-se només a les persones en risc, s'orienta cap a la promoció de les habilitats i les capacitats personals per tal d'influir sobre els factors que determinen el benestar.

Educació per a la salut

Entenem per **educació per a la salut** qualsevol combinació d'activitats d'informació i educació que tendeixi a fer que la persona *desitgi* estar sana, *sàpiga* com pot millorar la salut, *faci* el possible individualment o col·lectivament per aconseguir-ho i *busqui ajuda* quan la necessiti.

Organització Mundial de la Salut, 1983

Si la promoció de la salut és el concepte, l'educació per a la salut és l'instrument, i, les darreres dècades, aquest instrument, amb els recursos, les metodologies i les orientacions que li són pròpies, s'ha convertit en una eina de canvi inestimable.

Models en educació per a la salut

Aquest document es basa principalment en l'assumpció d'algunes idees i conceptes procedents de models, aplicats habitualment en educació per a la salut, que han demostrat àmpliament la seva eficàcia, com són el *model d'aprenentatge social* i el *model de creences de salut*.

Aquests models aporten idees molt interessants i tenen un clar component pràctic amb vista a l'elaboració de programes i al desenvolupament d'intervencions, ja que proposen focalitzar el treball. Per exemple, en el nostre cas, el treball es pot centrar en aspectes com ara els que segueixen:

- Millorar el nivell d'informació.
- Desenvolupar actituds positives envers la sexualitat.
- Treballar l'anticipació de la conducta sexual i les possibles actuacions alternatives.
- Millorar la percepció del risc.
- Millorar la percepció de la gravetat.
- Millorar la percepció del control.
- Potenciar l'autoestima, l'autoeficàcia, l'assertivitat i les habilitats socials.
- Aprendre a valorar els costos i els beneficis de les conductes preventives.
- Disposar de recursos per fer front a la pressió de grup.
- Millorar l'accessibilitat als recursos.

Aquests aspectes els hem tingut en compte en la tutoria que proposem com a exemple d'intervenció educativa (vegeu la pàgina 35), i haurien de ser desenvolupats en un marc de treball destinat a **crear oportunitats d'aprenentatge** que condueixin al fet que els adolescents puguin revisar els seus coneixements i les seves actituds envers la sexualitat, com també **adquirir o millorar les habilitats personals necessàries per gestionar de manera raonable la seva salut sexual i reproductiva**.

Per facilitar la comprensió d'alguns elements en els quals es basen aquests models, afegim a continuació un petit resum dels dos models esmentats:

Model d'aprenentatge social

Enfocament teòric que defensa l'aprenentatge per observació. Els canvis conductuals són conseqüència de la interacció de la persona amb el seu entorn. L'adquisició de noves conductes depèn de l'observació i la imitació.

Conceptes clau

1. Les **expectatives** sobre els resultats orienten la conducta.
2. L'**aprenentatge per observació** de les conductes adoptades per persones significatives com a model d'aprenentatge.
3. **Competència conductual**: conjunt de coneixements necessaris per aplicar una conducta.
4. **Autoeficàcia**: confiança que un individu té en si mateix a l'hora de dur a terme una acció o adoptar una conducta.
5. **Influència recíproca** entre la persona i el seu entorn. El canvi és bidireccional.
6. **Reforçament** positiu o negatiu que augmenta o disminueix la probabilitat d'una conducta.

Segons aquest model, la prevenció ha d'incloure:

1. Informació.
2. Desenvolupament d'habilitats socials i d'autocontrol.
3. Potenciació de l'autoeficàcia.
4. Suport social.

Model de creences de salut

Enfocament teòric d'orientació cognitiva que defensa que els individus prenen les seves decisions respecte a la salut d'acord amb:

1. La **percepció subjectiva del risc**, és a dir, la percepció de ser afectats per les conseqüències negatives d'una acció o conducta.
2. La **gravetat percebuda** respecte a la malaltia, el trastorn o la situació.
3. Els **beneficis esperats** (alts o baixos) de fer conductes preventives.
4. Les **barreres percebudes** per adoptar conductes de prevenció.
5. La **valoració de l'autoeficàcia** a l'hora d'adoptar una conducta en concret.

Recomanem que es tinguin en compte alguns dels elements que formen part d'aquests models a l'hora de dissenyar programes i activitats, ja que considerem que alguns dels aspectes esmentats han demostrat que són clau a l'hora de modificar aspectes cognitius i comportamentals dels adolescents amb relació a la salut.

En tot cas, volem deixar clar que aquesta proposta és un intent de treballar conjuntament amb metodologies pròpies dels sectors educatiu i sanitari, que creiem que no solament no són incompatibles, sinó que, a més, són del tot complementàries.

Per saber més coses d'aquest tema...

· <http://www.comminit.com/la/teoriasdecambio/lacth/lasld-308.html>

· <http://www.cfnavarra.es/isp/actividades/promometodo.htm>

2. Propostes per a la intervenció en l'educació secundària

2. Propostes per a la intervenció en l'educació secundària

En aquest apartat hem intentat fer un recull de les diferents possibilitats d'intervenció en matèria d'educació afectiva i sexual a l'educació secundària.

Evidentment, alguns espais tenen més possibilitats, i en altres cal fer un esforç de creativitat i de voluntat, però l'experiència de diversos centres educatius de tot Catalunya demostra que les possibilitats hi són.

En tot cas, cal valorar que el que descrivim a continuació correspon en general al que professorat d'arreu ens ha anat explicant durant el temps en què hem elaborat aquest document.

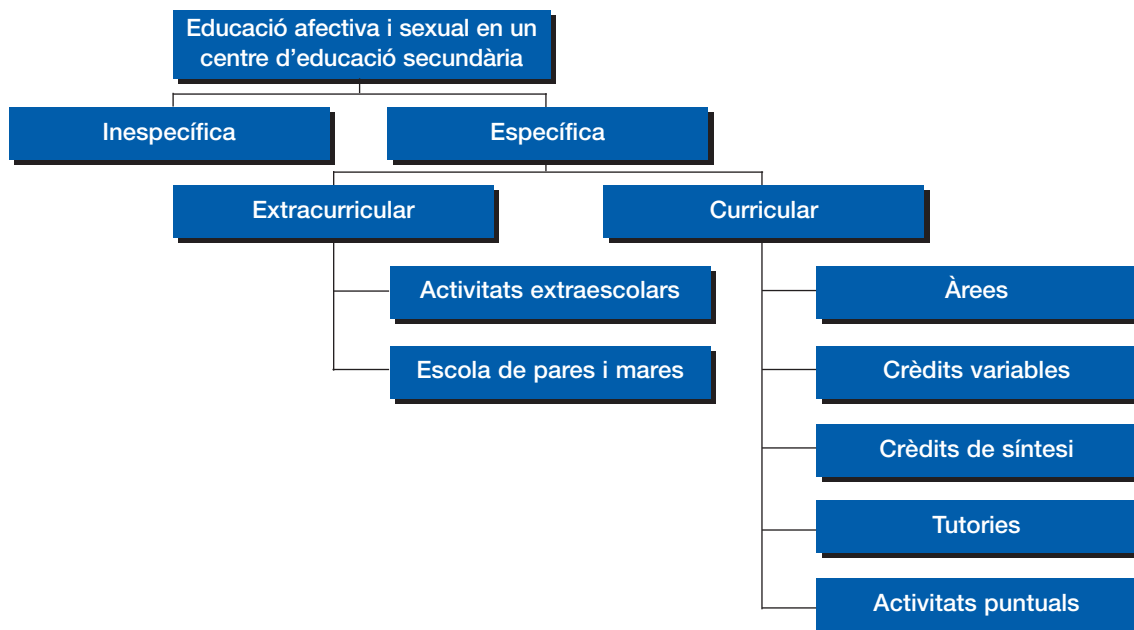
1. Intervenció dins del currículum

Àrees d'intervenció curriculars

L'espai idoni per a la intervenció en un centre educatiu és el propi que es deriva del treball en les diferents àrees curriculars. En aquest sentit, cada àrea pot ser considerada com una oportunitat per al treball de diversos aspectes relacionats amb l'educació afectiva i sexual.

I com es mostra a continuació, amb una lectura oberta del currículum de cada àrea, amb l'ajuda de programes i experiències ja existents i amb una mica d'imaginació, les possibilitats d'incloure elements d'educació afectiva i sexual són més de les que poden semblar a primer cop d'ull.

Val a dir que el que apuntem a continuació són només algunes idees i, en tot cas, a la bibliografia final indiquem alguns programes que es poden utilitzar com a referència.

Ciències naturals	
Continguts orientatius	Proposta d'activitats
<ul style="list-style-type: none"> · Reproducció humana · Anticoncepció · Resposta sexual humana · Infeccions de transmissió sexual · El paper de les hormones en la sexualitat 	<ul style="list-style-type: none"> · Visionament de pel·lícules i vídeos · Sessions informatives · Recerca de documentació · Treball amb fullets informatius sobre contracepció

Música	
Continguts orientatius	Proposta d'activitats
<ul style="list-style-type: none"> · Música, emoció i sentiment · Música i plaer 	<ul style="list-style-type: none"> · Treball amb lletres de cançons · Treball amb arguments d'òperes conegudes: <i>Otel·lo</i> (gelosia), <i>Carmen</i>, <i>La Traviatta</i> (amors tràgics) · Treball amb arguments de musicals coneguts, com per exemple: <i>West Side Story</i>, <i>Set núvies per a set germans</i>, <i>El fantasma de l'òpera</i>

Ciències socials	
Continguts orientatius	Proposta d'activitats
<ul style="list-style-type: none"> · El paper de la dona en la història · L'evolució cap a la igualtat de drets · L'homosexualitat a la història · Anàlisi històrica de les diferents epidèmies que han afectat la humanitat (per exemple, la sida) · Les agressions sexuals 	<ul style="list-style-type: none"> · Debats, conferències, videofòrums, reculls i anàlisi qualitativa de dades (retalls de diaris, revistes, etc.)

Ètica	
Continguts orientatius	Proposta d'activitats
<ul style="list-style-type: none"> · Valors (tolerància, respecte, igualtat, no-violència, etc.) · Conducta sexual responsable · Relacions interpersonals 	<ul style="list-style-type: none"> · Debats sobre sexualitat responsable · Jocs de rol · Dramatitzacions · Consultori · Discussió de casos

Visual i plàstica	
Continguts orientatius	Proposta d'activitats
<ul style="list-style-type: none"> · Publicitat sexista · Campanyes de prevenció · Mètodes anticonceptius · ITS i sida 	<ul style="list-style-type: none"> · Recollida i anàlisi de publicitat sexista · Confecció de cartells, còmics, auques, etc. · Elaboració d'anuncis i campanyes de prevenció

Religió	
Continguts orientatius	Proposta d'activitats
<ul style="list-style-type: none"> · Valors i religió (tolerància, respecte, igualtat, no-violència, etc.) · El paper de la dona a l'Església · La posició de l'Església davant de temes socialment rellevants: l'ús del preservatiu, l'homosexualitat, etc. · L'abstinència com a forma de prevenció 	<ul style="list-style-type: none"> · Debats, fòrums i col·loquis · Jocs de rols · Consultori i discussió de casos

Llengua i literatura	
Continguts orientatius	Proposta d'activitats
<ul style="list-style-type: none"> · Llenguatge sexista · Publicitat sexista · L'amor en la literatura 	<ul style="list-style-type: none"> · Lectures · Anàlisi de continguts publicitaris sexistes · Treball amb lletres de cançons · Cartes al director d'un diari imaginari o real · Sortides al teatre · Dramatitzacions: fer el guió o bé representar un guió ja existent

Informàtica	
Continguts orientatius	Proposta d'activitats
<ul style="list-style-type: none"> · No es considera que hi hagi continguts específics per a aquesta matèria, encara que es pot treballar la recerca d'informació 	<ul style="list-style-type: none"> · Recerca d'informació · Consulta de webs · Accés a consultes seleccionades sobre sexualitat per a joves · Xat

Llengua estrangera	
Continguts orientatius	Proposta d'activitats
<ul style="list-style-type: none"> · Vocabulari bàsic sobre afectivitat i sexualitat en altres llengües 	<ul style="list-style-type: none"> · Treball amb notícies de premsa sobre sexualitat, sida, etc., en altres llengües · Treball amb lletres de cançons · Treball amb converses tipus «noi coneix noia»

Matemàtiques	
Continguts orientatius	Proposta d'activitats
<ul style="list-style-type: none"> · No es considera que hi hagi continguts específics per a aquesta matèria 	<ul style="list-style-type: none"> · Anàlisi quantitativa de dades: evolució de la sida, dels embarassos adolescents, de la violència domèstica, etc. · Representació gràfica d'aquestes dades · Buidatge d'enquestes i anàlisi de resultats

Educació física	
Continguts orientatius	Proposta d'activitats
<ul style="list-style-type: none"> · El cos: acceptació i autoestima · Diferències sexuals: respecte per la diferència · Expressió corporal 	<ul style="list-style-type: none"> · Relaxació · Pràctica esportiva mixta · Jocs cooperatius entre sexes

Diari de la salut

Com a proposta educativa globalitzadora es pot elaborar un diari de la salut on es reculli la majoria de les activitats realitzades pels alumnes en les diferents àrees.

Aquest diari ens pot servir de resum de les activitats realitzades a tutoria i de les diferents àrees del currículum que es treballin.

De fet, és un espai on els joves poden manifestar les seves opinions i vivències a partir d'escrits com ara cartes al director, editorials, articles d'autor, etc.

També podria servir per avançar temes en activitats del tipus *La setmana de la sexualitat*, en la qual es podria treballar la sexualitat simultàniament des de diferents àrees, i fins i tot combinar-la amb alguna activitat extraescolar.

Crèdits variables

Un crèdit variable ofereix la possibilitat de crear un currículum propi per tal de cobrir determinats aspectes de les diferents matèries, les quals es volen aprofundir més, ja sigui per reincidir en temes que poden haver quedat poc aclarits (crèdits variables de reforç) o bé perquè com a conceptes bàsics no poden ser desenvolupats del tot (crèdits variables d'ampliació).

Altrament, també permeten abordar temàtiques que no necessàriament estan inclosos dins d'un currículum (crèdits variables d'iniciació).

Els crèdits variables, en conseqüència, poden enriquir una educació definida a pinzellades pel que fa a l'àmbit afectiu i sexual. Així mateix, sovint són un espai reclamat pels mateixos alumnes, que, d'aquesta manera, expressen la seva necessitat de disposar d'un espai per aprendre i parlar de temes que viuen com a importants.

Si el crèdit variable és dissenyat a mida per professorat del mateix centre, davant d'un crèdit ja tancat elaborat per una editorial, cal tenir en compte que és una oportunitat extraordinària per constituir un equip mixt de treball entre el mateix professorat i els professionals de la salut dels recursos de l'entorn, com, per exemple, del centre de planificació familiar o del Programa d'assistència a la salut sexual i reproductiva.

Tutories

Un dels grans avantatges que té la tutoria és la flexibilitat, ja que es pot adaptar en bona mesura a les necessitats percebudes en el grup classe i no pot ser abordada des d'altres espais més formals.

A més, si tenim en compte que algunes de les funcions de la tutoria són, per exemple, conèixer les relacions que es donen dins del grup o, també, contribuir a la cohesió positiva del grup per garantir una bona interacció, és evident que la tutoria és un espai que cal tenir molt en compte, malgrat les seves limitacions —la més evident, la del temps disponible.

Com a mostra de com es pot treballar la sexualitat i l'afectivitat en un centre d'educació secundària, hem afegit com a annex, a la pàgina 35, un exemple del que podria ser una tutoria en matèria d'educació afectiva i sexual, en aquest cas orientada en bona mesura cap a la prevenció de riscos.

A més, si tenim en compte que en un ambient propici els resultats, fins i tot pel que fa a aprenentatges, milloren, no solament és convenient, sinó també necessari, treballar els sentiments, les emocions i les relacions interpersonals en un grup classe, tant a escala d'individu dins del grup com a escala de grup cohesionat.

La tutoria és un espai idoni per treballar temes relacionats amb les habilitats socials:

- Habilitats de negociació.
- Pressió de grup.
- Assertivitat.
- Habilitats de comunicació.
- Gestió de les emocions, etc.

Activitats puntuals

Finalment, cal tenir en compte les activitats que en principi no estaven programades, però que en un moment donat poden respondre a una oferta d'un recurs extern al centre, com és el cas d'una proposta d'intervencions preventives des d'un centre de planificació familiar o des d'una associació antisida, en el marc d'un projecte d'actuació comunitària.

En tot cas, creiem que és força important que aquestes activitats no comportin un parèntesi

estrany ni un tall respecte al que ja s'està treballant, sinó que, en la mesura del que sigui possible, s'haurien de vincular justament a un moment del curs en què es puguin integrar fàcilment en la dinàmica del grup classe.

2. Intervenció extracurricular

Activitats extraescolars

Són les activitats que es duen a terme dins del recinte escolar però fora de l'horari lectiu. El seu objectiu és doble: d'una banda, tenen una finalitat educativa i, de l'altra, serveixen per omplir espais buits d'activitat reglada entre hores. La majoria de les activitats extraescolars es concentren en la franja horària del migdia i també al final de la jornada, amb la qual cosa s'allarga l'hora de sortida.

Habitualment, estan organitzades i supervisades per les associacions de pares i mares, que són les que llancen les propostes a la resta de famílies i qui contracten els monitors de les activitats. Generalment, la tipologia d'activitats extraescolars sol ser de caràcter esportiu, tot i que poden haver-n'hi d'altres més culturals, com per exemple tallers de teatre.

Si bé és cert que generalment és un espai difícil d'aprofitar en el marc de l'educació afectiva i sexual, també és cert que en algunes ocasions, com ara les setmanes culturals d'alguns centres, o aprofitant la disponibilitat d'alguna exposició sobre el tema, aquest espai permet dur a terme algunes accions específiques.

Escola de pares i mares

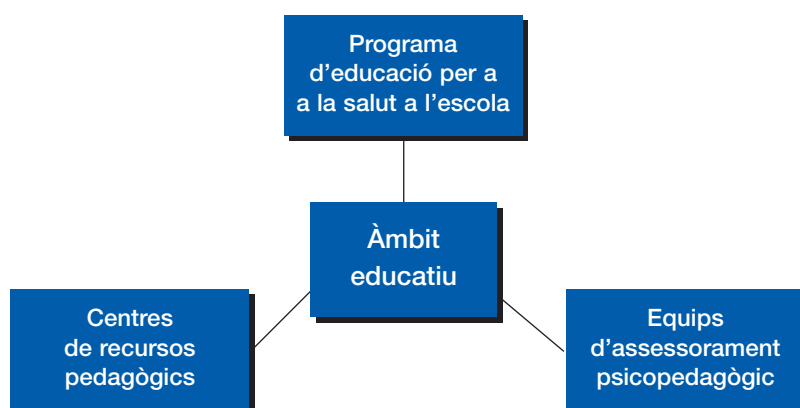
No voldríem deixar fora de l'abast d'aquest document l'activitat d'escola de pares i mares que alguns centres educatius i algunes associacions de pares i mares desenvolupen des de fa anys.

Si bé aquesta activitat no està adreçada directament als adolescents, també és cert que indirectament hi té una certa influència, ja que reforçar i millorar les capacitats educadores dels pares dels adolescents té un paper força important en el desenvolupament personal i en la prevenció de riscos.

Bé sigui per la via de la conferència puntual o bé a través d'un programa d'escola de pares i mares amb continuïtat, aquesta hauria de ser una activitat paral·lela i complementària a les intervencions que es porten a terme des de molts centres educatius o des dels centres de salut.

3. Suport extern

Més enllà dels recursos propis d'un centre educatiu, hi ha altres recursos professionals, tant de l'àmbit educatiu com del sanitari, que poden tenir un paper de suport i d'orientació respecte a les accions que el professorat vulgui dur a terme amb relació a l'educació afectiva i sexual.

Àmbit educatiu

Amb relació a l'àmbit educatiu, volem destacar tres recursos que cal tenir en compte:

Centres de recursos pedagògics

Els centres de recursos pedagògics (CRP) disposen d'una gran quantitat de materials educatius en diversos formats —documents, llibres, programes educatius, vídeos, diapositives, etc.— que constitueixen una font de recursos inestimable per al professorat.

D'altra banda, en el CRP es porten a terme les activitats de formació del professorat, que en alguns casos poden incloure cursos o grups de treball sobre temes de sexualitat i adolescència.

En alguns casos també s'hi fan presentacions de materials o projectes que poden ser d'interès.

Equips d'assessorament psicopedagògic

Els equips d'assessorament i orientació psicopedagògica (EAP) són serveis educatius que donen suport al professorat dels centres docents per tal d'oferir la resposta educativa més adequada al conjunt de l'alumnat, especialment aquell que presenta disminucions o més dificultats en el procés d'aprenentatge, i les seves famílies.

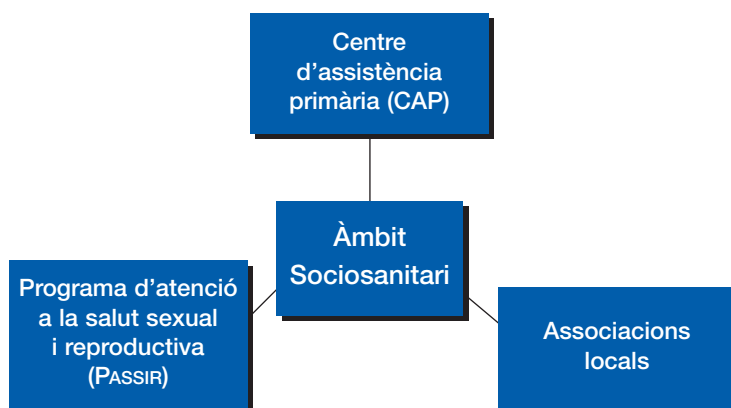
Els professionals de l'EAP poden oferir suport en situacions específiques, tant en el treball amb les famílies dels alumnes com en l'adaptació curricular de projectes determinats, o en l'assessorament al professorat respecte a algunes situacions de risc per part dels alumnes.

Programa d'educació per a la salut a l'escola

El Programa d'educació per a la salut a l'escola té com a funció donar suport a la integració dels programes de salut en el marc educatiu. Això inclou l'educació afectiva i sexual i, en aquesta línia, el programa disposa de diversos materials de suport i també organitza activitats de formació i assessorament a centres educatius

Àmbit sanitari i social

Els professionals i els recursos externs al sistema educatiu també poden proporcionar un suport important en el desenvolupament d'accions d'educació afectiva i sexual en els centres educatius, especialment els tres recursos que destaquem a continuació:

Centres d'assistència primària

Els centres d'assistència primària són, per la seva proximitat i pels professionals que hi treballen, un recurs que cal tenir molt en compte.

Per la seva proximitat al centre coneixen els problemes del barri i la tipologia tant dels adolescents com de les seves famílies, cosa que els permet tenir una visió privilegiada de la salut de la comunitat.

A més, per la seva formació i experiència poden aportar força elements en els diferents programes de salut que es desenvolupen en els centres educatius, i poden col·laborar ocasionalment en les activitats que es porten a terme a l'aula, com a convidats o com a conferenciants ocasionals, complementant —no pas substituint— la tasca del professorat.

En l'exemple de tutoria que hem afegit com a annex, hi ha diverses activitats que es desenvolupen a l'aula, i és precisament un professional de la salut qui les porta a terme; això sí, amb la col·laboració i el suport del professorat del centre.

Amb l'inici del Programa salut i escola, els professionals de la salut que hi estan vinculats desenvoluparan de manera directa funcions de suport en matèria d'educació per a la salut en els centres de secundària.

PASSIR

Aquestes sigles corresponen al Programa d'atenció a la salut sexual i reproductiva, que inclou professionals que atenen, entre altres grups, els joves que demanen informació o assistència sanitària, com per exemple en matèria de contracepció, prevenció d'embarassos no desitjats i d'infeccions de transmissió sexual.

Precisament per aquest contacte amb els adolescents i els joves de la zona, els professionals del PASSIR tenen moltes coses que poden aportar als centres educatius. També poden desenvolupar una gran tasca de suport al professorat, ja que són un equip especialitzat en salut sexual i especialment format en aquest tipus d'intervencions, com els professionals d'atenció primària.

Sovint, aquest recurs preveu la realització d'una tarda jove un cop per setmana, que és un espai al qual els joves poden accedir lliurement sense haver de demanar hora. Creiem que és força convenient que els professionals d'aquest servei acudeixin un cop a l'any al centre educatiu a presentar aquest servei i les seves característiques, atès que va adreçat fonamentalment als adolescents.

Tant en un cas com en l'altre, es recomana que, en el moment en què un centre educatiu vulgui implementar accions educatives i/o preventives amb relació a la sexualitat adolescent, es coordini amb aquests professionals de la salut per crear un equip de treball multidisciplinari i planificar millor l'activitat que es vol dur a terme.

Associacions locals i ONG

Algunes associacions també desenvolupen activitats en matèria de salut i sexualitat que són d'interès per a les escoles.

Ens referim, concretament i fonamentalment, a dos tipus d'associacions: les que treballen en l'àmbit de la sida i les formades per persones d'orientació homosexual. En ambdós casos, el professorat pot considerar el valor educatiu que pot tenir convidar a l'aula o bé professionals que poden tractar un tema concret d'una manera diferent de com possiblement ho faria un professor o bé persones que poden donar testimoni de la seva experiència personal.

En tot cas, diverses associacions disposen de professionals habituats al tracte amb adolescents i professorat i, també, de materials educatius sobre aquests temes.

4. Tipus d'activitats que es proposen

Si fins aquí hem parlat dels diferents espais i recursos que cal tenir en compte en una intervenció educativa en matèria de sexualitat i afectivitat,

ara pretenem fer un petit recordatori d'alguns tipus d'activitats que es poden utilitzar en el treball amb adolescents.

La majoria d'aquestes activitats, com també l'exemple de la tutoria de la pàgina 35, estan pensades per a professionals amb poca experiència de treball en aquests temes, i no considerem que siguin especialment complexes, més aviat al contrari.

En tot cas, com en qualsevol altra activitat que es porta a terme per primera vegada, el que cal és realitzar una petita feina de preparació i documentació prèvies, desenvolupar l'activitat per tal de veure com funciona i quina resposta obtenim, i fer les adaptacions oportunes per tal que sigui una activitat que puguem incorporar a la nostra tasca habitual amb comoditat.

Per tal que aquesta proposta d'activitats no sigui una simple relació, en alguns casos hem afegit algun exemple; en altres casos, entenem que es tracta d'activitats fàcils de desenvolupar, que no requereixen més explicació.

• Consultori

És una estratègia didàctica que consisteix a formar diferents grups d'alumnes i atorgar-los el paper de membres professionals d'un centre de salut que han de donar resposta a una possible carta o correu electrònic d'un jove o una jove de la seva edat que està angoixat o angoixada per una situació que ha viscut i que els demana ajuda.

L'objectiu és fer que els alumnes es posicionin davant d'un problema i reflexionin sobre la necessitat d'analitzar les situacions des de diferents punts de vista.

Se subministren diferents cartes als diferents grups i, al cap d'una estona, es presenten, una a una, les respostes dels suposats grups de professionals i es discuteixen.

El cas d'en Joan

Benvolguts senyors, benvolgudes senyores,

Hola, sóc en Joan, tinc disset anys i us escric perquè vull demanar-vos informació.

Ara us ho explico.

Com acostumem a fer la majoria de joves avui en dia, els caps de setmana vaig a la discoteca amb els meus amics. Sovint ens posem

a to amb tot el que calgui.

*Fa un parell de setmanes vam conèixer unes
ties molt guais. Els anava molt la «marxa».*

*Jo em vaig enrotllar amb una; era la primera
vegada, portava un condó però al final no el
vaig utilitzar.*

*Semblava molt maca, tot i que tampoc no me'n
recordo gaire.*

*Al cap d'uns quants dies vaig estar veient un
programa a la tele que parlava de la sida i de
coses semblants. Em vaig començar a preocu-
par i m'agradaria que m'aclaríssiu alguns dubtes
que tinc:*

He pogut agafar alguna cosa?

Si és així, com puc saber-ho?

*Tot i ser la primera vegada, és possible que ella
s'hagi quedat embarassada?*

*Jo visc al mateix lloc que vosaltres; on podria
informar-me'n?*

Agraït,

Joan

• Debats

El debat és una de les grans eines de treball, i la manera d'iniciar-lo no pot ser més variada: a partir d'una notícia o reportatge, d'un vídeo, d'un fet que hagi succeït a l'aula o a l'institut, per mitjà del treball en casos, etc.

Una variant força interessant és el **teledebat**, que es porta a terme per Internet entre alumnes de diversos instituts.

• Discussió de casos

Treballar amb casos permet treballar l'anticipació, és a dir, influeix en el fet que els adolescents hagin de construir finals per a històries en les quals potser es poden trobar alguna vegada. Treballar aquesta anticipació ajuda a anticipar també possibles respostes.

Podeu veure una activitat com aquesta a la pàgina 39.

• Dramatitzacions

Consisteixen a representar situacions i diàlegs que configuren un problema o conflicte. Sovint estan

extretes d'obres de teatre, però també es poden escriure expressament, depenent de les necessitats del professorat. Una possibilitat és que els diàlegs els escriguin els mateixos alumnes.

També es poden fer petites dramatitzacions per il·lustrar casos.

Podeu veure una activitat com aquesta a la pàgina 50.

• Enquestes, qüestionaris i entrevistes

El treball amb enquestes i qüestionaris dóna molt de joc, ja que com a feina de recerca i acció mobilitza diversos tipus d'aprenentatges.

D'altra banda, el treball amb entrevistes personalitzades és una possibilitat de fer viure altres realitats als alumnes.

Podeu veure una activitat com aquesta a la pàgina 42.

• Exposicions

Algunes administracions públiques disposen d'exposicions sobre sexualitat que es poden sol·licitar per ajudar a la dinamització de les activitats del centre.

• Jocs de rol

En molts sentits es poden considerar com una variant de les dramatitzacions. En aquest cas, els personatges poden *crear* el seu paper a partir d'unes senzilles consignes. És una activitat força vivencial i té un gran rendiment pedagògic.

Podeu veure una activitat com aquesta a la pàgina 45.

• Lectures: articles, llibres, diaris, etc.

Hi ha una gran quantitat de lectures absolutament recomanables en el marc d'aquest treball. Algunes estan referenciades a la bibliografia final, però n'hi ha moltes més que les que hem seleccionat. Us recomanem la visita al centre de recursos pedagògics de la vostra zona.

En tot cas, suggerim una activitat a través d'una d'aquestes propostes:

Llibre de lectura **Adéu, Cecília**, de Josep Górriz.
Ed. Empúries. Col·lecció Odissea

Àmbit educatiu: segon cicle d'ESO, batxillerat

Temàtica

Novel·la social que planteja la problemàtica de la sida en el món dels joves i la societat catalana actual.

Objectius

- Fer propera la problemàtica de la sida contagiada per un portador.
- Fer palesa la necessitat de ser preventiu en les situacions de risc de contagi de la sida.
- Evidenciar la necessitat de ser responsable en les relacions de parella.
- Valorar la importància de l'amistat.
- Fer front a la mort d'un ésser al qual s'està fortament vinculat.

Activitats suggerides

- Respon a les preguntes següents a partir de la lectura del llibre:
- Què penses de la relació de la Marina amb la Cecília? S'acosta a la teva idea d'amistat?
- Com veus la relació de la protagonista amb els seus pares?
- Quin ha estat el fet desencadenant del problema de la Cecília? Quan comença el problema?
- Com creus que s'hauria pogut evitat el contagi de la Cecília?
- Com definiries la personalitat d'en Pujolassos?
- Quina és l'actitud del professor Pere?
- Creus que és raonable la reacció de la Marina davant de la mort de l'amiga?

· Publicitat

Una activitat pràcticament infal·libre a l'hora de treballar la sexualitat és la utilització del cos en la publicitat: com ens proposen la compra de productes amb anuncis *sexys*, com són les dones i els homes dels anuncis, etc. Aquesta activitat hauria de servir, a més, per millorar una mica l'acceptació del propi cos.

· Recerca per Internet

La recerca per Internet, sobretot ben guiada i orientada, ens pot permetre arribar a petites joies,

com per exemple butlletins informatius fets per joves i adreçats a joves, serveis de consulta per a joves, etc., i, evidentment, documentació que es pot llegir i treballar a l'aula.

· Recull i anàlisi de materials

Si ho fem per Internet, també ho podem fer en biblioteques, o acudint als centres de salut a demanar fullets sobre anticoncepció, a associacions comunitàries de servei en sida, etc.

· Revistes i diaris

Encara que tenen un accés més complicat, les hemeroteques disposen de serveis de consulta informatitzats que permeten investigar sobre un tema. Gairebé tots els grans diaris ofereixen aquest servei gratuïtament.

· Sessions informatives

En aquest cas, són les sessions que porten a terme persones o professionals externs al centre. Tenen un gran valor, però sempre que estiguin vinculades a l'activitat de l'aula. Tenen molt poc valor quan són activitats intercalades que no tenen connexió amb altres activitats i que són excessivament ocasionals.

· Tallers d'expressió corporal instrumentals o experiencials

L'expressió corporal permet desenvolupar una consciència més gran d'un mateix i del propi cos; també, els tallers de relaxació i similars.

· Taules rodones

La taula rodona és una bona ocasió per portar a l'institut diverses persones que opinen sobre un tema, sovint des de posicions diferents. És un bon recurs per estimular el desenvolupament de criteris personals i el sentit crític.

· Teatre

Si les dramatitzacions les hem considerat teatre a petita escala, el teatre permet desenvolupar activitats amb una gran varietat de matisos sentimentals i emocionals. Permet posar en joc diversos personatges i situacions i, tal com passa amb la novel·la, se'n pot fer una anàlisi moral.

• Videofòrums

El cinema o el vídeo permeten treballar diversos tipus de material audiovisual, des de documentals o vídeos educatius fins a pel·lícules que poden servir per iniciar tot un treball de discussió.

En tot cas, val la pena recordar que el cinema o el videofòrum és una activitat guiada per un conductor amb un guió per al debat.

• Visites guiades

En relació amb el tema de la sexualitat, hi ha diverses visites interessants, com ara les del Museu de la Indumentària i el Museu del Calçat, que permeten veure com ha evolucionat la manera de vestir dels homes i les dones, o les visites als recursos sanitaris de la zona, principalment al centre de salut i al centre de planificació familiar, o al PASSIR, segons el cas.

• Xats

Encara que és poc habitual, una de les activitats que cal tenir en compte és la realització de xats amb persones convidades o amb els alumnes d'altres instituts.

En aquest cas, la diferència amb els teledebats és que la comunicació es produeix en el mateix moment.

Per saber més coses d'aquest tema...

• LÓPEZ, F. *Educación sexual de adolescentes y jóvenes*. Madrid: Siglo XXI, 1995.

Us suggerim la lectura detallada del capítol 2.

3. Exemple de tutoria per a segon cicle d'ESO

3. Exemple de programa: tutoria per a segon cicle d'ESO

1. Orientacions per a les activitats de tutoria

La proposta que es presenta a tall d'exemple està dissenyada per a un total de deu sessions d'una hora de durada aproximada cadascuna, i entenem que en una situació ideal es durien a terme al llarg d'un trimestre.

Les sessions, els continguts, les activitats, etc. són només una proposta de treball que té com a finalitat presentar un desenvolupament, més o menys coherent, del que podria ser el treball d'una tutoria amb relació a la salut sexual i reproductiva d'un grup d'adolescents de segon cicle d'ESO.

En tot cas, l'experiència i els mateixos objectius del tutor, com també una adaptació a les necessitats de l'alumnat, introduiran les modificacions oportunes a aquesta proposta.

Així, de la mateixa manera que el tutor fa una valoració de l'interès d'aquesta proposta perquè constitueixi el tema central d'un trimestre de tutoria, seria convenient presentar el programa als alumnes i demanar-los també el seu parer, ja que és possible que, en diferents contextos de treball i, per tant, en diferents contextos de risc, els alumnes o els tutors valorin introduir-hi una sèrie de modificacions. Si aquest és el cas, recomanem fer ús de la petita guia de recursos que hem afegit al final.

Respecte al tractament general del tema, entenem que la sexualitat i l'afectivitat no són temes que requereixin, essencialment, un tractament especial, diferent d'altres qüestions: precisament el que pretenem amb aquesta proposta és normalitzar el fet que en una aula de secundària es pugui parlar amb normalitat de la sexualitat i d'una sèrie d'aspectes, positius i negatius, que s'hi relacionen. El mateix nivell de maduresa dels alumnes ho permet, i no cal dir que, amb tota probabilitat, aquest serà un tema que promourà un nivell elevat d'interès (que també indica un nivell elevat de necessitats d'informació i d'orientació).

Però qui ha de fer aquesta tasca normalitzadora? Fonamentalment els tutors i el professorat habitual, encara que entenem que en moments concrets serà molt apreciat el suport de professionals de la salut que ajudin a desenvolupar temes determinats. En aquest sentit, proposem que els tutors, abans de l'inici de les activitats, es posin en contacte amb el seu referent en el centre de salut que correspongui a la zona de l'institut, per tal de dur a terme la coordinació necessària amb els professionals de la salut que participin en les activitats, per definir la metodologia i concretar els continguts de les diferents intervencions, com també els elements que configuraran l'avaluació conjunta final.

Les intervencions estan dissenyades des d'una perspectiva dinàmica i participativa, ja que entenem que la participació de l'alumnat en una proposta com aquesta té una doble funció: és un objectiu i un mitjà a la vegada. I d'aquí ve la seva importància.

D'altra banda, s'ha considerat que el dinamisme de les activitats i de les sessions afegeix un atractiu notable al desenvolupament del projecte, però també s'ha considerat que aquesta orientació del treball permetria en bona mesura introduir elements com ara l'aprenentatge per observació, l'entrenament en l'adquisició i la millora d'habilitats personals, i la vivència de situacions per mitjà del joc de rol.

En aquest tipus de dinàmiques, l'educador és fonamentalment un dinamitzador, més que no pas un informador; aleshores, el rol que creiem que defineix millor el seu paper és el de *creador de contextos d'aprenentatge*, de tal manera que els alumnes, per mitjà de les activitats i dels jocs, puguin aprendre recursos i habilitats necessaris per a la seva vida quotidiana i que els siguin d'utilitat per fer front a situacions reals i quotidianes.

En aquest sentit, l'educador ha de tenir el paper de facilitador de l'aprenentatge, i és per això que cal fer servir mètodes participatius:

Que potencïïn:⁵

- L'adquisició d'habilitats socials.
- La competència en la comunicació.
- La resolució de conflictes.

Que incideixin:

- En la responsabilitat.
- En l'autoestima.
- En la presa de decisions.

⁵ MARIAS, J. *Proyecto curricular para educación sexual y afectiva*, a: <http://www.xtec.es/~jmarias/index.htm#metodol>

Que facilitin:

- La pràctica de les habilitats apreses.

No cal que el tutor es formi llegint manuals de sexologia per dur a terme aquesta tasca. No fa cap falta. L'educació afectiva i sexual és essencialment educació i, per tant, segueix els mateixos patrons que qualsevol altre procés educatiu. Això no vol dir que ampliar-ne els coneixements no sigui profitós, però en cap cas no s'ha de pensar que cal convertir-se en un expert sexòleg per dirigir aquesta tutoria.

En aquest sentit, és important alleugerir la tasca dels tutors a l'hora de respondre preguntes i facilitar informació especialitzada —ja que aquesta funció la poden desenvolupar en millors condicions els professionals de la salut— i potenciar el seu rol d'adults significatius capaços de parlar de sexe i de sexualitat amb un grup d'adolescents, sense gaires entrebancs.

Això sí, caldrà establir un petit marge de tolerància per a l'expressió del neguit que la falta de costum a parlar de sexe en públic pugui provocar entre els alumnes, que sovint es traduirà en bromes més o menys adequades al context de treball. En tot cas, cal anar reduint progressivament aquest marge a mesura que avança la tutoria, de manera que les activitats es portin a terme en un clima adequat de respecte, que no ha d'estar necessàriament renyit amb un sentiment de l'humor.

També cal recordar que el tema de treball és la sexualitat i no el sexe; el treball és sobre la percepció que un individu té de si mateix com a home o dona, de com ho viu, de com es relaciona amb els altres, de com i qui desitja i de com estableix relacions, dels problemes que es poden derivar d'aquestes relacions i de com hi pot fer front, i no solament de les relacions sexuals, ja que això simplificaria i reduiria la sexualitat a una sola de les seves múltiples dimensions.

Això vol dir també que, en el marc d'aquest treball, caldrà tenir en compte la procedència cultural dels alumnes, les seves tradicions i la manera diferent de viure la sexualitat segons els seus orígens. També caldrà treballar a fons el respecte i la tolerància, tant per les persones com per les diferents col·lectivitats, cultures o ètnies.

Finalment, només queda dir que l'exemple de tutoria que presentem és tan sols una orientació sobre el que es pot fer i com es pot fer, i s'adreça a professorat sense gaire experiència en l'e-

ducació afectiva i sexual. Per tant, les activitats que proposem hem procurat que siguin fàcils de fer, gratificants i que requereixin poca preparació. El professorat amb més experiència probablement tindrà els seus propis recursos ben elaborats i no necessitarà aquesta guia.

En tot cas, confiem que, amb l'experiència, les persones que la facin servir de referència la milloraran, traient-ne algunes coses, modificant-ne d'altres i també afegint-n'hi algunes de creació pròpia. Així és com ha de ser.

2. Proposta de continguts i activitats

Bloc 1. Sexualitat: coneixement del cos i d'un mateix

Sessió 1. Sexe i sexualitat

Activitat 1.1. Avui parlem de sexe...

Objectius de l'activitat

- Presentar la tutoria i els seus continguts.
- Valorar el que nois i noies pensen i saben sobre el tema, i també valorar la seva actitud i participació quan són convidats a parlar sobre sexualitat.
- Establir la diferència entre sexe, sexualitat, relacions sexuals i relacions coitals.

Descripció

En primer lloc es presenta la tutoria i el seu contingut als alumnes, i se'ls demana la seva participació i aportacions.

En segon lloc s'inicia l'activitat i, per dur-la a terme, n'hi ha prou amb la pissarra de l'aula. El tutor escriu al mig la paraula *sexualitat* i demana als alumnes que li suggereixin paraules que tinguin a veure amb la que ha escrit ell. A mesura que els alumnes facin les seves aportacions, la pissarra s'anirà omplint de paraules de diversa mena, probablement algunes de més grolleres i d'altres no tant.

Recomanem evitar filtrar les paraules que se'ns proposen, almenys dins d'un ordre, ja que no podem esperar que el llenguatge dels alumnes tingui tota la formalitat que caldria esperar. D'altra banda, cal tenir en compte que per a molts adolescents serà la primera oportunitat per parlar d'aquest tema amb un adult.

A mesura que els alumnes vagin fent les seves aportacions i el tutor les escrigui a la pissarra, segurament es podrà observar que les paraules aportades tenen a veure amb aspectes biològics (penis, vagina, etc.), psicològics (amor, sentiments) i socials (pecat, discriminació, prostitució), com també amb tècniques sexuals diverses.

Un cop hi ha elements suficients, el tutor pot establir una mena de definició amb els elements que han aportat els alumnes, que possiblement abastaran els aspectes biopsicosocials de la sexualitat.

En tot cas, val la pena ajudar els alumnes a diferenciar el sexe (característica biològica) de la sexualitat (psicològica), que inclou, per exemple, l'orientació sexual. Es pot explicar, per exemple, que quan anem despullats se'ns veu el sexe, però no la nostra sexualitat. És a dir: la manera com vivim el nostre sexe continua sent un misteri.

També convé distingir que quan parlem de sexualitat no parlem necessàriament de relacions sexuals, i que, quan ho fem, no necessàriament vol dir que parlem de relacions coitals o amb penetració. I això val per a tot el desenvolupament de la tutoria. Així doncs, ho haurem de tenir en compte, ja que segurament ho haurem de repetir més d'una vegada.

A partir d'aquests aclariments, el tutor pot demanar als alumnes:

1. Si valoren que la sexualitat és una cosa important i per què.
2. Si la sexualitat és font de problemes, i per què.
3. I si aquests problemes afecten especialment els joves i els adolescents, i com.
4. I en tot cas, quines consideren que són les necessitats dels adolescents en aquest tema.

Si es prefereix, aquestes darreres qüestions es poden treballar en petit grup i després posar-les en comú.

Per saber més coses d'aquest tema...

· ORGANITZACIÓ MUNDIAL DE LA SALUT. *Salud sexual*. 2001.

Aquest document es pot descarregar a:

<http://www.informaciosexual.net/documentapro.htm>

Sessió 2. Autoconeixement i autoestima

Activitat 2.1. Com em veig?

Objectius de l'activitat

- Ajudar a obtenir una visió positiva d'un mateix o una mateixa.
- Ajudar a conèixer-se una mica més.
- Contrastar els criteris i valoracions propis amb els dels altres.

Descripció

Es tracta de demanar als alumnes que divideixin un full de paper en sis parts i que hi escriguin respostes a cada una de les qüestions següents:

- Quines creus que són les teves millors qualitats?
- Quins creus que són els teus pitjors defectes?
- Explica una cosa que hagis fet de la qual et sentis orgullós o orgullosa.
- Posa't una nota, de l'1 al 10, que reflecteixi tal com et sentis avui amb tu mateix o tu mateixa.
- Describeix algunes coses que t'ajuden en general a sentir-te bé.
- Describeix algunes coses que en general et fan sentir malament.

A continuació, el tutor recull tots els fulls, els barreja i n'extreu deu o dotze a l'atzar, que són els que llegirà pausadament a la classe.

Mentrestant, haurà anotat les diferents notes que els alumnes s'han adjudicat i en traurà la mitjana, que servirà de punt de referència per saber quina és l'autoestima de la classe.

A continuació demanarà als alumnes si coneixen el terme *autoestima* i què creuen que significa.

Amb les aportacions que els alumnes facin, cal construir a la pissarra dues llistes: una de coses que ens fan pujar l'autoestima, i l'altra, de coses que ens la fan baixar.

És important discutir si l'autoestima també depèn de nosaltres o si depèn exclusivament dels altres. La idea és potenciar la capacitat que tingui cadascú d'alimentar la seva pròpia autoestima. I també cal fer entendre que, si deixen que la nostra autoestima depengui massa de la valoració dels altres, quedem en una situació de dependència. Cal fer veure que l'opinió dels altres és important, però que cadascú és, en certa mesura, responsable d'estar a gust amb si mateix.

Una manera de continuar l'activitat en properes sessions és que, en començar la classe i passar llista, els alumnes diguin un número en veu alta que correspongui a com se senten avui. Un dels alumnes els pot anar anotant i fer la mitjana de la classe. També es pot demanar que un alumne reculli les notes dels nois i un altre, les de les noies, per tal de veure si hi ha diferències.

Orientacions per al desenvolupament de l'activitat

És important parlar de com l'autoestima intervé en les relacions personals i com ens dóna confiança per acostar-nos a algú o no.

També caldria lligar el tema de l'autoestima a com es viu el propi cos, i demanar si es pot estar a gust amb un mateix malgrat no tenir un tipus de model i altres qüestions per l'estil.

Altres propostes

Es pot treballar també el tema de «com ens veuen els altres» o «com em sento amb mi mateix o amb mi mateixa». També es pot fer una narració curta i anònima sobre alguna cosa de la qual qui escrigui se senti realment orgullós, per exemple.

Una activitat que es podria dur a terme com a complement seria demanar als alumnes que portin una foto en la qual estiguin sols, dividir els alumnes en petits grups i fer córrer les fotos entre els companys i les companyes del grup, de tal manera que puguin escriure anònimament coses darrere de la foto. Finalment, cadascú recupera la seva foto i llegeix el que li han escrit.

Aquesta activitat està vinculada i té continuïtat amb la 9.1 i la 9.2.

Per saber més coses d'aquest tema...

· **MORALEDA, M.** *Educar en la competència social. Un programa para la tutoria con adolescentes.* Madrid: CCS, 1998.

· **VALLÉS, A.; VALLÉS, C.** *Programas de refuerzo de las habilidades sociales.* Madrid: Ed. Eos, 1994.

Sessió 3. Relacions de gènere

Activitat 3.1. Homes i dones

Objectius de l'activitat

- Afavorir la reflexió sobre el sexisme i les seves conseqüències.
- Potenciar una visió crítica de la desigualtat.
- Combatre alguns tòpics habituals sobre homes i dones.

Descripció

Aquesta activitat consisteix a presentar dues qüestions als alumnes i fer-los treballar en la recerca d'exemples i el seu posterior qüestionament.

La primera de les qüestions és: què són les actituds sexistes?

Es tracta de veure com nois i noies expliquen què és el sexisme i quina explicació hi troben, i si té algun sentit avui en dia, o si n'han estat víctimes, o si ho ha estat alguna persona coneguda.

La segona qüestió és quins exemples som capaços de trobar sobre el que hem parlat. Es tractaria, aleshores, de distribuir els alumnes en grups de cinc i fer-los construir una llista de tòpics sobre els homes i una llista de tòpics sobre les dones. Per exemple: les dones no serveixen per a certes feines, o els homes no tenen sentiments; les dones tenen la llàgrima fàcil, els homes no han de plorar, etc.

Un cop cada grup ha finalitzat la seva feina, un representant llegeix els diferents tòpics que han recollit.

Si es vol, es pot deixar temps per tal que els alumnes puguin recollir altres mites habituals en el seu entorn i donar continuïtat a l'activitat en una altra sessió.

El tutor pot optar per escriure la llista a la pissarra i demanar després, tòpic per tòpic, si el conjunt de la classe creu que és cert o no i, si escau, si creuen que és just o no (per exemple, que les dones guanyin menys que els homes per fer la mateixa feina).

També es pot demanar als alumnes que escriguin en un paper, anònimament, a què es volen dedicar quan siguin més grans i valorar si les eleccions que han fet segueixen les professions assignades socialment a homes i dones.

Com a activitat complementària es pot fer una anàlisi del llenguatge sexista, o proposar analitzar

diversos espais de televisió per veure a qui s'adrecen i de quins temes tracten, o fer l'anàlisi d'un telenotícies, comptant, per exemple, dels personatges importants que surten o entrevisten, quants són homes i quants són dones. També es pot fer el mateix amb els programes de debat de la televisió, etc.

Una altra opció és treballar el tema de la publicitat sexista i veure els diferents rols que tenen homes i dones en els anuncis, en quin tipus d'anuncis surten homes, i en quins, dones, què és diferent quan el producte que s'anuncia va adreçat a homes i a dones, etc. També es pot dividir la classe en grups i fer que cada grup presenti un o dos anuncis gravats en vídeo i que en faci un comentari, o que ho faci sobre anuncis de revistes, o per temes: productes per a públic femení, productes per a públic masculí, etc.

Per saber més coses d'aquest tema...

- JUNTA DE ANDALUCÍA. *Programa de Educación Afectivo-Sexual: Educación Sexual, Género y Constructivismo*.
<http://www.juntadeandalucia.es/institutodelamujer/actualidad/programas.htm>

Bloc 2. Sexualitat i relacions interpersonals

Sessió 4. Les relacions sexuals

Activitat 4.1. El conflicte d'en Manel i la Maria

Objectius de l'activitat

- Donar a conèixer el *petting*,⁶ o les relacions sexuals sense penetració, com una alternativa a les relacions sexuals amb penetració.
- Afavorir un accés progressiu a les relacions sexuals amb penetració.
- Potenciar la valoració de la comunicació afectiva en les relacions sexuals.

Descripció

Es divideix l'aula en quatre grups. A criteri del tutor, aquests grups seran mixtos o no. Es poden fer, per exemple, dos grups de nois i dos grups de noies.

L'activitat consisteix a repartir als alumnes una fitxa amb el contingut següent:

En Manel i la Maria són de viatge de fi de curs en un hotel a Mallorca, i en Manel, després de molt de temps de tenir fantasies sobre aquesta situació, finalment ha aconseguit que ell i la Maria es quedin sols mentre els seus companys han sortit de marxa.

Tots dos fa una estona que són damunt d'un llit fent-se carícies i petons i, a poc a poc, la tensió ha anat pujant fins que en Manel ha proposat a la Maria de tenir relacions sexuals, i la Maria li ha dit que sí.

El problema ve quan en Manel s'adona que no té cap preservatiu i, quan li demana a la Maria, ella li respon que tampoc no en té cap.

En Manel no vol trencar la «màgia» de la situació que tant li ha costat de crear i té por que, si surt de l'habitació, quan torni la Maria s'ho hagi repensat.

D'una banda, té moltes ganes de fer l'amor amb la Maria, però, de l'altra, té por que es pugui quedar embarassada. Pensa que seria

⁶ S'entén per *petting* les relacions sexuals sense penetració, especialment a l'adolescència. El *petting* pot incloure la nuesa, la carícia, l'exploració del cos de l'altre, la masturbació, etc., però no pas la penetració.

mala sort, però... vés a saber.

Mentrestant, la Maria no para de donar-hi voltes, li fa una mica de vergonya sortir a buscar un preservatiu per l'hotel i tampoc no vol que ningú sàpiga on és ni amb qui. Té moltes ganes de fer l'amor amb en Manel, però també té molta por i no té gaire clar com acabarà això, i es comença a angoixar una mica.

Si tu fossis al lloc de la Maria, què faries?

Si tu fossis al lloc d'en Manel, què faries?

Justifica-ho amb tres arguments.

Aleshores, un grup de nois pot fer de Maria, i un grup de noies, també, mentre que un altre grup de nois fa de Manel, i el grup de noies restant, també.

Al cap d'una estona, el tutor demana a un representant de cada grup que expliqui què faria si estigués en el lloc dels personatges de la història i com ho justifica.

A partir de les diferents aportacions es pot establir una mica de debat a partir de les orientacions que hem afegit més avall.

Aquesta activitat té com a argument principal el fet de poder introduir el *petting* com una pràctica alternativa al coit, de baix risc, i que alhora permet fer un procés d'aprenentatge i de descobriment de l'altra persona pausat i sense presses. Ara bé, també s'ha de tenir en compte que no tots els adolescents són capaços d'anar a aquest ritme i que cal insistir en les mesures preventives.

Orientacions per al desenvolupament de l'activitat

- *Qüestions per plantejar a l'alumnat*

- Creieu que en les primeres relacions sexuals s'ha de produir ja la penetració?
- Creieu que les relacions sexuals i la penetració són la mateixa cosa?

- *Concepcions errònies que cal revisar*

- En el *petting* no hi pot haver embaràs: fals. Sí que hi pot haver embaràs si s'ejacula massa a la vora de la vagina.
- El *petting* és un entreteniment fins que arribes al coit: fals. Molts adolescents practiquen

el *petting* ocasionalment, i no tan sols quan els manca preservatiu, sinó també com un joc que ja els està bé.

· Si ets noia i vols fer *petting*, el teu company se n'anirà amb una altra: depèn. Si en realitat el que li ve de gust és estar amb tu, possiblement no. En tot cas, aquí es podria introduir el tema de la comunicació i la negociació.

Activitat 4.2. Tu decideixes⁷

Objectius de l'activitat

- Facilitar als alumnes elements per valorar com poden decidir si volen tenir relacions coitals o no.
- Enfortir la capacitat de dir «no» i de fer front a la pressió per tenir relacions coitals si no es volen tenir.
- Presentar l'alternativa del *petting* com una manera d'iniciar les relacions sexuals sense córrer riscos.

Descripció

Es tracta d'ajudar els alumnes a valorar per si mateixos la decisió de tenir o no relacions sexuals amb penetració, i les seves alternatives.

Amb aquesta finalitat es divideix la classe en grups de cinc alumnes, als quals es lliura una fitxa com la que segueix:

Presca de decisions: la primera vegada	
Arguments per al Sí	Arguments per al NO

L'activitat consisteix a elaborar una llista d'arguments a favor de tenir relacions sexuals amb penetració i una llista d'arguments a favor d'ajornar-les, fent servir com a referent adolescents de la mateixa edat dels alumnes.

Un cop elaborada aquesta llista, es pot escriure una síntesi dels arguments dels diferents grups a la pissarra i comentar-la. Caldria aprofitar per introduir el tema de l'assertivitat i el valor de fer valer la pròpia opinió en determinades circumstàncies.

Si es disposa de temps, un aspecte interessant que es pot tractar és el de la imatge cultural tradicional que associa la primera relació coital de les noies amb la sang i el dolor, que no necessàriament són presents en totes les primeres relacions i, si hi són, tot sovint és d'una manera molt menys dramàtica (aquest aspecte es pot introduir en aquest moment i tractar-lo més endavant si es té la col·laboració d'un professional d'un centre de salut de la zona). Finalment, un darrer aspecte que es pot tractar és el de la primera vegada (primera relació coital) pròpiament dita, treballant una mica més a fons, per exemple, quines condicions creuen que s'haurien de donar per fer aquest pas.

És important relacionar en totes dues activitats d'aquest bloc el tema del risc amb les diferents opcions que els alumnes tindrien si estiguessin en una situació real.

Per saber més coses d'aquest tema...

- FONT, P. *Les relacions sexuals*. Barcelona: La Magrana, 1990.
- LIENAS, G. *El diari vermell de la Carlota*. Barcelona: Empúries, 2004.
- MARTÍN, A.; RIBERA, J. *El diari vermell del Flanagan*. Barcelona: Columna, 2004.

⁷ Activitat adaptada de la guia pedagògica del vídeo *Sexualitats*, de la Fundació Jaume Bofill.

Sessió 5. L'orientació sexual

Activitat 5.1. Som diferents, som iguals

Objectius de l'activitat

- Potenciar una visió positiva de la diversitat en qualsevol àmbit de la vida.
- Afavorir la idea que la diversitat i la diferència formen part de la riquesa de la vida, i ajudar a l'eliminació dels prejudicis.
- Ajudar a entendre l'homosexualitat com un comportament sexual més, tan normal i natural com l'heterosexualitat.

Descripció

A partir de les mateixes característiques dels alumnes —alts, baixos, prims, rossos, etc.—, de la seva procedència —altres províncies i comunitats autònomes, altres països, etc.— i d'altres costums —com, per exemple, alimentaris—, es pot començar a treballar amb el grup d'alumnes sobre la diversitat en la mateixa aula, i de com la diversitat és una condició necessària per al desenvolupament humà.

Un cop desenvolupada aquesta part i situat el tema de la diversitat i la diferència, convé conduir el debat en la direcció que a vegades aquesta diferència porta al rebuig. Aquest és un bon moment per deixar una estona als alumnes perquè pensin en alguna experiència personal en la qual ells mateixos o alguna persona coneguda s'hagin sentit rebutjats per algun motiu.

Finalment, els alumnes han d'anotar en un paper aquelles coses que voldrien conèixer sobre l'homosexualitat.

De manera alternativa o complementària es pot visionar una part del vídeo *És fonamental*, que tracta sobre l'homosexualitat, o del vídeo *Famílies*, que mostra algunes famílies formades per dos homes o dues dones amb els seus fills.

- Qüestions per plantejar a l'alumnat

- Per què creieu que en determinats sectors socials no es coneixen persones que tinguin una orientació homosexual i, si n'hi ha, se n'amaguen? Creieu que no hi ha futbolistes homosexuals o que se n'amaguen? O actors o actrius de cinema, o polítics?
- O per què en algunes professions ser homosexual no està mal vist (per exemple, en professions relacionades amb l'art, amb la moda, etc.)?

· Coneixeu l'expressió «sortir de l'armari»? Què creieu que significa?

· Què penseu que és el que a la gent li pot fer por de l'homosexualitat? Creieu que aquestes pors estan justificades o són fruit de la ignorància o el prejudici?

· Penseu que les parelles homosexuals tenen el mateix dret a casar-se que les heterosexuales?

· I a adoptar nens?

- Concepcions errònies que cal revisar

· L'homosexualitat com a vici o com a malaltia: fals. No és una malaltia ni és conseqüència de cap vici ni cap desordre.

· L'homosexualitat com a opció personal: fals. No es tria l'orientació sexual, sinó que ve donada per una varietat de factors, fonamentalment de tipus biològic.

Orientacions

El tutor pot destacar que sovint el primer que hem sentit sobre l'homosexualitat són els insults i els acudits, i com això ha marcat la manera com s'ha tractat aquest tema durant molts anys des d'un punt de vista social.

Si tots els temes d'aquesta proposta exigeixen un tractament respectuós, aquest segurament encara més, ja que en la mateixa aula es poden donar situacions que facin aquesta activitat especialment indicada. En tot cas, no s'ha de consentir sota cap concepte que la discriminació per causa de sexe o d'orientació sexual entri a l'aula i es consideri una conducta tolerada.

També és important treballar amb els alumnes la diferència entre tolerància i respecte, i portar aquesta diferència a la manera com socialment es considera el tema de l'homosexualitat.

També es pot demanar als alumnes com creuen que reaccionarien els seus pares si es presentessin a casa i diguessin que són homosexuals, com creuen que això afectaria la seva relació i la seva vida. En tot cas, aquesta darrera qüestió es pot treballar o no, depenent del grau de maduresa dels alumnes.

Segons el grau de maduresa del grup, el tutor pot treballar també a partir de personatges públics o històrics que hagin viscut obertament la seva homosexualitat o que hagin patit represàlies per la seva orientació. Les preguntes podrien ser del tipus: acceptaries X com a amic o amiga?

Com a company de feina? Aniríeu plegats de vacances?

Si es creu convenient, es pot fer una activitat del tipus «La carta d'un amic o amiga».

Es tracta de simular que a mitjan estiu es rep una carta d'un molt bon amic (en el cas dels nois) o amiga (en el cas de les noies) que ens explica que no vol guardar més en secret la seva homosexualitat i que nosaltres som la primera persona a qui ho explica.

La carta acaba demanant que li contestem. Les preguntes que es proposen per als alumnes són del tipus:

Què li escriuríem? Acceptaríem aquest fet?
Com afectaria això la nostra relació d'amistat?
Continuaríem divertint-nos junts?

Si es considera convenient, es pot recórrer a algunes organitzacions de gais i lesbianes que tenen material educatiu força interessant sobre aquest tema i que, en alguns casos, fan activitats educatives amb nois i noies adolescents, la finalitat de les quals és ajudar a desmitificar les falses concepcions sobre l'homosexualitat.

Recursos necessaris⁸

- Vídeo *És fonamental*, de l'Institut Lambda
- Vídeo *Famílies*, de la Fundació Jaume Bofill

Per saber més coses d'aquest tema...

- Guia didàctica del vídeo *És fonamental*. Institut Lambda. Barcelona

<http://www.inclou.org/index.html>

<http://www.cogales.org/grupjove/jove.htm>

<http://www.lambdaweb.org/grups/joves/gjoves.htm>

Bloc 3. Sexualitat responsable

Sessió 6. Anticoncepció

Activitat 6.1. Explicació dels mètodes anticonceptius

Objectius de l'activitat

- Proporcionar una visió general de l'anticoncepció i els mètodes anticonceptius.
- Donar a conèixer els mètodes anticonceptius més adequats per als adolescents.
- Afavorir un ús responsable de l'anticoncepció.

Descripció

Aquesta activitat és recomanable que la porti a terme un professional de la salut amb un bon coneixement dels mètodes anticonceptius i de les característiques de l'anticoncepció a l'adolescència. És possible que aquesta sessió tingui un caràcter més informatiu que les altres, però la manera de compensar-ho és potenciar la participació de l'alumnat a partir de les seves preguntes, opinions, etc.

Queda a criteri del tutor responsable del grup el fet que vulgui ser present o no en aquesta sessió, si considera que la seva presència pot limitar la participació del grup o si, en canvi, la seva presència pot constituir un element facilitador per al professional convidat a fer la sessió. En tot cas, és bo que ho acordi amb el professional de la salut que faci la sessió.

Aquesta sessió pot tenir continuïtat en l'activitat 10, la visita a un centre de salut, ja que és possible que no totes les preguntes es puguin contestar en aquesta sessió.

Orientacions per al desenvolupament de l'activitat

Aquesta sessió hauria de ser entesa com una orientació molt bàsica sobre l'ús de mètodes contraceptius (fonamentalment, el preservatiu i la píndola), però no com una sessió centrada només en la descripció exhaustiva dels diferents mètodes, sinó també en l'ús de mètodes contraceptius com una condició imprescindible per tenir una sexualitat segura i responsable, i en la necessitat d'un assessorament correcte per evitar fer-ne un ús inadequat.

També cal introduir el valor afegit de la prevenció d'infeccions de transmissió sexual que tenen alguns mètodes, i assenyalar que altres mètodes

⁸ Aquests dos vídeos es troben en molts centres de recursos pedagògics.

protegeixen de l'embaràs però no d'una infecció.

Caldria assegurar que els alumnes tenen preservatius de mostra per veure com són, tocar-los, etc.

El professional ha d'incloure en el seu discurs comentaris que potenciïn la percepció de risc d'un embaràs no desitjat si no s'utilitza cap mètode, com també desmentir algunes concepcions tradicionals i errònies sobre la contracepció, com, per exemple, el tema de la marxa enrere o el fet de tenir relacions sexuals els dies següents a la menstruació.

També és important que parli de l'avortament i que expliciti que no és un mètode anticonceptiu.

I també cal parlar, evidentment, de la píndola de l'endemà i de la manera de fer-ne un ús correcte, de com sovint se'n fa un ús incorrecte i dels seus possibles efectes secundaris. Cal assenyalar també com i on es pot aconseguir si fos necessari.

Finalment, una de les finalitats d'aquesta sessió és presentar els serveis de salut que poden atendre els adolescents en matèria de sexualitat i contracepció (ubicació, horaris, condicions d'accés) i aprofitar per desmentir que no els poden fer servir els menors, o que s'assabenta els pares de la visita.

- *Qüestions per plantejar a l'alumnat*

- Quins creieu que són els mètodes anticonceptius més indicats per a adolescents i per què?
- Per què creieu que molts adolescents no els utilitzen en les seves relacions sexuals amb penetració?
- Quins són els avantatges i els desavantatges de fer servir mètodes anticonceptius? Cap on s'inclina la balança?

- *Concepcions errònies que cal revisar*

- La creença que un embaràs és difícil malgrat que no s'utilitzin mesures anticonceptives.
- L'eficàcia de la marxa enrere com a mètode fiable.
- L'ús de la píndola de l'endemà com a anticonceptiu.
- La creença que l'avortament és un mètode anticonceptiu.
- La creença que els serveis de salut no atenen els menors d'edat.

Recursos necessaris

Fullet per a joves sobre sexualitat i anticoncepció. Els centres de salut, i més concretament els programes d'atenció a la salut sexual i reproductiva, n'acostumen a tenir i els poden facilitar.

Mostres de mètodes anticonceptius, de tal manera que els alumnes puguin veure com són, tocar-los, etc.

Seria interessant tenir un joc d'«Els gegants encantats»,⁹ per tal que els alumnes puguin practicar l'ús correcte del preservatiu.

Per saber més coses d'aquest tema...

· Centre Jove d'Anticoncepció i Sexualitat

<http://www.centrejove.org>

· Guia de Salut Jove. Departament de Salut

<http://www.gencat.net/salut/depsan/units/sanitat/html/ca/salutjove/cssexua.htm#marca4>

· Informaciósexual.net

<http://www.informaciosexual.net>

· Informació sobre sexualitat per a joves.

Departament de Salut

<http://www.sexejoves.gencat.net>

⁹ «Els gegants encantats» són un recurs molt utilitzat en el treball amb adolescents que consisteix en una base de fusta amb cinc penis, també de fusta, de colors i mides diferents. És un instrument que serveix per practicar com es posa un preservatiu.

Sessió 7. Embaràs no desitjat i avortament

Activitat 7.1. La Sònia està embarassada

Objectius de l'activitat

- Situar els alumnes en el context fictici en el qual s'ha produït un embaràs no desitjat i fer-los viure els conflictes propis de la situació.
- Potenciar la reflexió sobre les possibles conseqüències d'un embaràs no desitjat a l'adolescència.

Descripció

L'activitat proposada consisteix a fer un joc de rol sobre l'embaràs d'una noia de setze o disset anys amb els participants, de tal manera que després d'haver realitzat l'activitat disposem de múltiples elements per al debat i l'intercanvi d'opinions.

L'activitat comença demanant als participants que es distribueixin en set grups més o menys homogenis, sense donar-los més pistes.

A continuació assignarem un personatge a cada grup i presentarem l'activitat com un exercici en el qual cada grup fa el rol d'aquest personatge. La tasca que cal fer és decidir què aconsellaran a la Sònia i explicar-ho utilitzant tres o quatre arguments.

La situació de partida és que la Sònia, una noia de setze anys, s'acaba de fer la prova de l'embaràs i li ha sortit positiva. Ara ha de decidir si vol tenir aquest fill o no, i ha d'argumentar el perquè de la seva decisió. La resta de personatges han de decidir quin consell li donaran i quina posició prendran sobre el tema.

Personatges

Sònia, 16 anys. Està embarassada.

Raül, 16 anys. L'amic de la Sònia i el pare del fill que espera.

Kevin, 16 anys. El millor amic d'en Raül.

Vanessa, 16 anys. La millor amiga de la Sònia.

Els pares de la Sònia, 45 anys.

Els pares d'en Raül, 45 anys.

Alfons, professor d'institut. Tutor de la Sònia.

Per facilitar la feina de cada grup, se'ls lliurarà una fitxa amb un text que situa el perfil de cada personatge. Per mantenir l'interès del joc, cada grup desconex el contingut de les fitxes dels altres.

A partir d'aquest moment, els participants disposen d'uns 10 minuts per decidir el consell que donaran i trobar els tres arguments per justificar-lo.

Orientacions per al desenvolupament de l'activitat

Un cop ha finalitzat el temps, cada grup, per mitjà d'un portaveu, ha de presentar el seu personatge llegint el text de la cartolina, expressar de manera consensuada el resultat de la seva reflexió i explicar els tres arguments.

El dinamitzador de l'activitat pot anar fent preguntes al llarg de la sessió, com per exemple:

- Sònia, com t'has sentit quan has escoltat el que t'ha dit en Raül?
- Raül, com t'has sentit mentre deies això a la Sònia?
- Pares de la Sònia, com us sentiu?
- Sònia, qui sents que et dona suport i qui no?

I també altres preguntes per l'estil que tenen com a finalitat ajudar a expressar les emocions i els sentiments dels personatges.

Per exemple, comença per la Sònia i li demana què pensa fer, quins són els arguments que han sustentat la seva decisió i com se sent. Quan la Sònia acaba la seva explicació, el tutor es dirigeix a en Raül i li demana, per exemple, què creu que hauria de fer la Sònia i quins són els seus arguments, i també com se sent. Quan en Raül ha acabat, el tutor es torna a adreçar a la Sònia i li torna a demanar com se sent després d'haver sentit els arguments i la posició d'en Raül, i així fins que tots els personatges han participat.

En tot cas, cal recordar que el més important és com se senten els diferents personatges i com els viu la Sònia i, per descomptat, quina valoració fa ella de la seva posició.

L'activitat pot acabar amb un col·loqui sobre com un embaràs no desitjat pot modificar els plans de vida i, sobretot, de com es pot evitar, de la responsabilitat de cadascú, del que podrien haver fet els personatges i no van fer, etc.

Si es creu convenient, es poden utilitzar els primers 15 minuts del vídeo *Mares o nenes*, editat pel Departament d'Educació.

- Qüestions per plantejar a l'alumnat

- Com creieu que canviaria la vostra vida si en aquests moments tinguéssiu un fill?
- Com creieu que reaccionaria la vostra família? Creieu que canviaria la vostra relació amb ells?
- Com creieu que aquest fet afectaria el vostre futur?
- Creieu que esteu preparats per mantenir una relació de parella? I per fer-vos càrrec d'un fill?
- Si es produís l'avortament, quins creieu que serien els riscos que correria la Sònia? Creieu que aquesta situació l'afectaria en el futur?
- Què creieu que vol dir el terme *maternitat/paternitat responsable*?
- Creieu que això us pot passar a vosaltres? Per què no? Com creieu que es pot evitar?

- Concepcions errònies que cal revisar

- Si has comès un error, ara l'has d'assumir: fals. Un fill és més que una qüestió d'honor familiar o una conseqüència d'un error.
- Si no trobes sentit a la vida, la maternitat és una bona manera de trobar aquest sentit: seria millor que el sentit de la vida el trobés un mateix sense dependre dels altres, ja siguin els pares o els fills.
- «Tenir un fill t'ajuda a madurar... Podré viure amb la meua parella... La gent em veurà d'una altra manera...» És important ajudar a discriminar la realitat de les possibles fantasies que algunes adolescents tenen sobre la maternitat.

Recursos necessaris

Fitxes amb els textos que segueixen per tal d'assignar els personatges a cada un dels grups.

Sònia, 16 anys

Acaba de donar positiu en el test d'embaràs. Té dubtes sobre si ha d'avortar o no. D'una banda, li agradaria tenir el fill, però de l'altra veu que això li faria molt difícil poder continuar estudiant.

Raül, 16 anys

Ha tingut relacions sexuals ocasionalment amb la Sònia i és el pare del fill que ella espera. No acaba de veure clara la idea de comprometre's amb la Sònia, ja que només ha estat una relació

puntual; d'altra banda, ser pare el fa sentir important. Dubta sobre el que hauria de fer.

Kevin, 16 anys

És el millor amic d'en Raül. Encara que coneix la Sònia, és clar que la seva fidelitat d'amic és per a en Raül.

Vanessa, 16 anys

És la millor amiga de la Sònia. Vol estudiar i li agradaria poder-ho fer amb la Sònia. D'una banda, veu el problema que es planteja si la seva amiga té el fill i, de l'altra, té una mica d'enveja de l'embaràs. També pensa que si la Sònia té el fill ja no podran sortir de marxa plegades.

Pares de la Sònia, 45 anys

Són persones una mica tradicionals, però no excessivament; són religioses però no practicants. Els preocupa força pensar en la manera com reaccionaran la família i els amics quan ho sàpiguen. Encara que creuen que el millor seria avortar, n'estan en contra per les seves conviccions religioses. Tenen un dubte important sobre el que han de fer.

Pares d'en Raül, 45 anys

Pensen que ha estat mala sort i no voldrien veure com el seu fill es compromet amb una noia només perquè ella ha quedat embarassada. D'altra banda, veuen que el seu fill també és responsable d'aquesta situació. Estan entre el que voldrien fer i el que creuen que cal fer. També tenen en compte els altres pares, encara que no els coneixen de res.

Àlfons, professor d'institut. Tutor de la Sònia

Veu la Sònia com una estudiant capaç de fer moltes coses i no voldria que deixés els estudis. Tant els pares com la Sònia —per separat— li demanaran consell.

Per saber més coses d'aquest tema...

- CÀCERES, J.; ESCUDERO, V. *Relación de pareja en jóvenes y embarazos no deseados*. Madrid: Piràmide, 1994.
- INSTITUTO DE LA JUVENTUD. *Embarazo en adolescentes*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales, 1994.
- Vídeo *Mares o nenes*. Programa de mitjans audiovisuals. Departament d'Ensenyament, 1992.

Sessió 8. Infeccions de transmissió sexual i sida

Activitat 8.1. La cacera de signatures¹⁰

Objectius de l'activitat

- Mostrar la facilitat amb què es pot produir la transmissió d'una infecció de transmissió sexual (ITS) en una comunitat.
- Augmentar la percepció de vulnerabilitat davant la transmissió d'una ITS.
- Augmentar el coneixement de la gravetat d'algunes ITS.
- Conscienciar sobre la importància de l'ús de les mesures preventives.

Descripció

Es reparteix a cada alumne una cartolina en la qual consten tres números: un 1, un 2 i un 3. En cada cartolina i al costat de cada número, es posen a l'atzar les lletres P o C, o es deixa el número sense lletra, segons l'exemple que es mostra més avall. Una de les cartolines porta tres X, mentre que una o dues més porten la inscripció «Seu i no participis en el joc fins a rebre noves instruccions».

Un cop repartides, es demana a cada participant que busqui tres companys o companyes que li signin la cartolina en l'ordre indicat. Després d'haver recollit les signatures, cadascú s'asseu al seu lloc.

El coordinador de l'activitat demana qui és l'alumne amb la cartolina amb les tres X i li comunica que, en el marc del joc, està infectat pel virus de la immunodeficiència humana (VIH) i que cada signatura que ha recollit correspon simbòlicament a una relació sexual amb una altra persona.

Un cop identificats els signants de la primera cartolina, se'ls demana que es quedin drets i que, un a un, nomenin les persones que han signat les seves cartolines respectives, excepte si al costat del número de la cartolina hi ha la lletra P, que indicaria l'ús de preservatiu; aleshores, aquesta persona continua asseguda, ja que les possibilitats de transmissió són més reduïdes, i en el marc del joc significaria que no ha estat infectada.

El joc continua així fins que hi hagi un nombre elevat d'alumnes drets. En aquest moment es demana als alumnes que no han participat en el joc que llegeixin les seves instruccions, equiva-

lents en aquest context a no haver mantingut relacions sexuals.

Arribats a aquest punt, el joc s'acaba i és el moment en el qual el professional sanitari pot demanar que els alumnes opinin sobre el que el joc els ha suggerit i, d'aquesta manera, ja pot començar la segona part de la sessió, que és l'explicació de les infeccions de transmissió sexual i la seva prevenció.

Orientacions per al desenvolupament de l'activitat

Aquesta també és una de les activitats que es considera adequada perquè la dugui a terme un professional de la salut que tingui un bon coneixement tant de quines són les infeccions de transmissió sexual més freqüents a l'adolescència, o en el territori on es troba el centre educatiu, com de les mesures genèriques de prevenció.

Com en el cas de la sessió sobre els mètodes anticonceptius, entenem que no es tracta de fer-ne una relació exhaustiva, sinó de donar algunes pautes genèriques de detecció i de prevenció de les ITS i, en tot cas, tenir un coneixement bàsic de les més habituals.

- Qüestions per plantejar a l'alumnat

- Quines infeccions de transmissió sexual coneixeu?
- D'aquestes infeccions, quines creieu que tenen conseqüències més greus i quines menys?
- Quines mesures creieu que són efectives per a la prevenció d'una ITS?
- Què fa que una persona s'infecti d'una ITS?
- Com sabríeu que us heu pogut infectar d'una ITS? Quins signes i senyals us hi farien pensar?
- Què creieu que cal fer i què creieu que no s'ha de fer mai?
- On heu d'anar si creieu que heu estat en risc d'infectar-vos d'una ITS?

- Concepcions errònies que cal revisar

- Que les infeccions són difícils de transmetre.
- Que es curen sense gaires problemes o que al cap d'uns quants dies desapareixen.
- Que es pot veure de seguida per l'aspecte qui te les pot transmetre i qui no.

¹⁰ Aquesta activitat ha estat adaptada d'una proposta de Félix López.

- Que la sida és una malaltia crònica com la diabetis, és a dir, que no afecta gaire la vida de l'individu, que només ha de prendre unes quantes pastilles i ja està.
- Que l'ús del preservatiu protegeix de totes les ITS.

Recursos necessaris

Cartolines com les que segueixen:

1	1X	1P	1
2P	2X	2	2
3	3X	3P	3P

Un aspecte que té una rellevància especial en aquesta sessió és el tractament de tot el que té a veure amb el VIH. S'ha d'enfocar especialment des de la prevenció, però també des de com cal relacionar-se amb una persona infectada pel VIH, sigui jove o bé adulta.

Una manera de treballar aquest tema podria ser una variació de la carta rebuda d'un amic (pàgina 43), però aquesta vegada és un amic o amiga que ens comunica que està infectat pel VIH, que té por de moltes coses, però que sobretot té por del rebuig i de la discriminació, especialment per part dels amics i de les persones conegudes.

L'activitat consistirà a contestar aquesta carta i, després, el tutor en pot escollir unes quantes a l'atzar i llegir-les en veu alta conservant l'anonimat de qui hi ha respost.

Si es vol ampliar el treball sobre aquest tema, recomanem visitar:

- Programa educatiu «Sida, saber ajuda», Fundació "la Caixa".

Consta d'un vídeo i material didàctic. Es pot sol·licitar gratuïtament a:
<http://www.sidasaberajuda.com>

O utilitzar el joc:

«Un recorregut pel triVIHal», de la Federació Catalana d'ONG/Sida, 2001.

Per saber més coses d'aquest tema...

- Programa educatiu «Sida, saber ajuda», Fundació "la Caixa".

<http://www.sidasaberajuda.com>

- Centre Jove d'Anticoncepció i Sexualitat
<http://www.centrejove.org/ampliar/mts.htm>

· *Les primeres vegades*. Departament de Salut
<http://www.gencat.net/salut/depsan/units/sanitat/pdf/primvegades.pdf>

· *Guia de recursos socio-sanitaris per a joves sobre la sida a Catalunya*. Departament de Salut
<http://www.gencat.net/salut/depsan/units/sanitat/html/ca/sida/doc9164.html>

· *Per fer un futur sense sida. No te'n desentenguis. Informa-te'n*. Departament de Salut
<http://www.gencat.net/salut/depsan/units/sanitat/pdf/futur.pdf>

Sessió 9. Assertivitat i pressió de grup

Activitat 9.1. Quan és que no, és que no

Objectius de l'activitat

- Millorar les competències per fer front a la pressió de grup.
- Enfortir la capacitat per fer valer el criteri propi.
- Potenciar l'adquisició de nous recursos personals.

Descripció

Algunes vegades, nois i noies estan sotmesos a una certa pressió per tal que tinguin relacions sexuals. Aquesta pressió pot venir del mateix grup d'iguals, o de la mateixa parella, i pot estar influenciada per una certa imatge potenciada per la publicitat, les sèries de televisió o les revistes adreçades a adolescents.

Per fer front a aquesta pressió, pot ser convenient disposar d'un cert bagatge de respostes, com també estar convençut o convençuda del valor del criteri personal i de les pròpies decisions i actituds.

L'activitat es porta a terme en petit grup, i consisteix a imaginar que cada grup representa una adolescent a qui una persona proposa de tenir relacions sexuals. Independentment de si la persona agrada o no, es pot preferir no mantenir relacions sexuals en aquest moment per múltiples raons. Ara es tracta de definir quins arguments s'utilitzarien per fer front a aquesta situació.

Es pot treballar amb una fitxa com la que segueix:¹¹

Comentari	Resposta
Tothom ho fa...	
Si m'estimessis tindries relacions amb mi...	
Si no tens relacions sexuals amb mi no et veuré més...	
No vols provar-ho per saber com és?	
Tu en tens tantes ganes com jo...	

Comentari	Resposta
No ho vols fer perquè tens por.	
Si no és amb tu serà amb un altre/altra.	
Si no ho fas, ningú no voldrà sortir amb tu.	
Vinga, deixa't portar, que jo t'ensenyaré com es fa...	

El tutor, segons el seu propi criteri, pot afegir altres frases que cregui que poden reflectir situacions amb les quals els seus alumnes es puguin trobar.

Orientacions per al desenvolupament de l'activitat

L'activitat té a veure fonamentalment amb l'assertivitat i l'autoestima, i la relació entre totes dues. D'aquesta manera, un cop realitzada aquesta primera part, el tutor pot fer un recordatori del que ja es va treballar a la sessió 2 sobre l'autoestima. També pot introduir el terme *assertivitat* i, si els alumnes no el coneixen, explicar-ne el significat posant alguns exemples.

(Si el tutor no està gaire familiaritzat amb el treball en habilitats socials, li recomanem que consulti les dues referències que li proposem, ja que, a més de donar pautes sobre com es poden treballar aquests temes, estan plenes d'exemples i de fitxes. També li serà d'utilitat el llibre LÓPEZ SÁNCHEZ, F. *Educación sexual de adolescentes y jóvenes*, 1995, citat a la bibliografia.)

- Qüestions per plantejar a l'alumnat

- Un altre tema interessant que es pot introduir és el de la pressió que a vegades es pot experimentar de part dels membres d'algun grup d'iguals, com, per exemple, a beure alcohol, a fumar, a tenir relacions sexuals o a fer qualsevol cosa que a un li pot venir de gust fer o no. La pregunta és aleshores: què creieu que cal fer en aquestes circumstàn-

¹¹ Activitat adaptada de DOMINGO; FONT; DE MANUEL. *Sexualitat, contracepció i sida*.

cies, cedir o mantenir les pròpies conviccions?

· I si això fa que un sigui menys acceptat en el grup?

- *Concepcions errònies que cal revisar*

· Cal cedir als desigs de la majoria (democràcia mal entesa).

· Cal fer el que fan els altres; si no, et consideren un estrany i el grup et rebutja.

· Certs comportaments ajuden a integrar-se en el grup.

Per saber més coses d'aquest tema...

· **MORALEDA, M.** *Educar en la competència social. Un programa para la tutoria con adolescentes.* Madrid: CCS, 1998.

· **VALLÉS, A.; VALLÉS, C.** *Programas de refuerzo de las habilidades sociales.* Madrid: Ed. Eos, 1994.

Activitat 9.2. El banc de boira i altres recursos

Objectius de l'activitat

· Entrenar els alumnes en la millora de les seves capacitats per fer front a la pressió de grup.

Descripció

L'activitat consisteix en l'aprenentatge d'alguna de les cinc tècniques que es descriuen a continuació per enfortir la capacitat de fer front a la pressió. Per facilitar la comprensió de cada tècnica hem afegit un petit diàleg il·lustratiu:

1. El disc ratllat: consisteix a repetir una frase com si un fos un disc ratllat.

Manel: Vols venir a casa amb mi, Joanna?

Joanna: Gràcies, Manel, però he d'estudiar per a l'examen de dilluns.

Manel: Au, vinga, que estarem sols...

Joanna: Gràcies, ja em sembla atractiva la idea, però ja t'he dit que he d'estudiar (*disc ratllat*).

Manel: Per un dia que podem...

Joanna: Sí, a mi també em sap greu, però he d'estudiar pel dilluns (*disc ratllat*).

2. Compromís viable: consisteix que, en una discussió, les dues persones aconseguixin almenys una part del que volen.

3. Autorevelació: proporciona informació del que un sent i del que un pensa.

Jaume: Em deixes 5 euros?

Miquel: Mira, és que cada vegada que deixo diners em sento malament quan els he de reclamar.

Jaume: No et preocupis, jo sempre els torno.

Miquel: Mira, cada cop que he deixat diners a algú m'ha costat recuperar-los, o sigui que prefereixo no fer-ho (*disc ratllat*).

Jaume: Però és poca quantitat...

Miquel: Sí, però em fa sentir molt incòmode (*autorevelació*).

Jaume: I ara què faig?

Miquel: Els pots demanar a l'Ivan. Estic segur que a ell no li fa res deixar-te'ls (*compromís viable*).

4. El banc de boira: s'utilitza quan algú et critica per alguna cosa i tu no estàs gaire d'acord amb la crítica, però no pots demostrar que el que tu creus que és correcte. Aleshores utilitzes els arguments del que critica però evitant la confrontació.

Eloi: Vols sortir el dissabte a la tarda?

Marta: D'acord. I què farem?

Eloi: Això és igual. Alguna cosa farem...

Marta: Segur que alguna cosa farem, però a mi m'agradaria saber quina (*banc de boira i disc ratllat*).

Eloi: Noia, no és tan important. Ja ens ho passarem bé.

Marta: N'estic segura, que ens ho passarem bé, però voldria tenir una idea més clara del que farem o d'on anirem (*banc de boira i disc ratllat*).

5. Interrogació negativa: aquesta tècnica està pensada per fer front als judicis que altres persones emeten sobre nosaltres.

Arnau: Vols fumar?

Montse: No, gràcies. No fumo.

Arnau: Com és això? Si fumar mola molt!

Montse: Gràcies, però ja t'he dit que no fumo (*disc ratllat*).

Arnau: Que vols semblar una bona nena?

Montse: Que no fumi em fa semblar una bona nena? (*interrogació negativa*)

Arnau: Home, hi ajuda una mica...

Montse: O sigui, que totes les dones que no fumen són bones nenes? (*interrogació negativa*)

Orientacions per al desenvolupament de l'activitat

Aquesta activitat es pot desenvolupar de diverses maneres, per exemple, fent petites dramatitzacions amb grups d'alumnes o demanant als alumnes que escriguin en grup petits diàlegs de situacions conegudes i que utilitzin alguns dels recursos presentats.

Com en l'activitat anterior, si el tutor no està gaire familiaritzat amb el treball en habilitats socials, li

recomanem que consulti detalladament les referències que li proposem.

- *Qüestions per plantejar a l'alumnat*

- També es pot demanar que els alumnes expliquin situacions en les quals s'hagin sentit pressionats pel grup, que expliquin què van fer o com van actuar, i què creuen ara que haurien pogut fer.

Una manera molt interessant de seguir aquesta línia de treball en competències i habilitats tindria a veure amb el fet de treballar les tècniques de negociació: per exemple, com es pot negociar amb el company l'ús del preservatiu.

Per saber més coses d'aquest tema...

· **MORALEDA, M.** *Educar en la competència social. Un programa para la tutoría con adolescentes.* Madrid: CCS, 1998.

· **VALLÉS, A., VALLÉS, C.** *Programas de refuerzo de las habilidades sociales.* Madrid: Ed. Eos, 1994.

Bloc 4. Recursos

Sessió 10. Visita a un centre de salut

Activitat 10. Un col·loqui informal

Objectius de l'activitat

- Donar a conèixer els serveis d'un centre de salut adreçats als adolescents, especialment els que tenen relació amb la sexualitat (Tarda Jove, Programa d'atenció a la salut sexual i reproductiva, etc.).
- Afavorir la utilització, per part dels adolescents, dels recursos sanitaris que estan al seu servei.
- Presentar els professionals que els atendran quan utilitzin aquests serveis.

Descripció

Aquesta activitat requereix la col·laboració d'un professional d'un centre de salut, encara que és important que el tutor també hi participi.

L'activitat consisteix a organitzar una visita programada del grup classe a un centre de salut, on un professional de la salut explicarà els diferents serveis adreçats als adolescents o susceptibles que els utilitzin els adolescents, com també les característiques d'aquests serveis.

Per tal de rendibilitzar l'activitat, i atès que aquesta activitat és la darrera d'aquesta proposta de treball, es pot aprofitar per resoldre els diferents dubtes que els alumnes encara tinguin sobre aquests temes.

D'aquesta manera, el tutor pot demanar uns quants dies abans que els alumnes preparin una sèrie de preguntes de manera anònima, que es puguin recollir, per exemple, el dia anterior, i que serveixin per dinamitzar el col·loqui final.

Aquestes preguntes tindrien sentit en funció dels dubtes que hagin quedat pendents de resoldre de les sessions anteriors, o de les noves qüestions que es puguin plantejar al llarg de la visita.

- Qüestions per plantejar a l'alumnat

- Com i en quines condicions utilitzaríeu aquests serveis?
- Per a quins tipus de problemes?

- Concepcions errònies que cal revisar

- Que cal pagar per fer servir aquests serveis.
- Que no els poden utilitzar els menors d'edat.
- Que s'ha de demanar hora abans.
- Que cal anar acompanyat dels pares.

Un cop finalitzada l'activitat i quan els alumnes hagin obtingut respostes a les diverses qüestions plantejades, el tutor els pot demanar una valoració del seminari: si ha estat útil, si hi ha temes que els agradaria continuar treballant o si potser voldrien treballar temes nous, si ha estat divertit, si els ha resolt dubtes, etc.

Creiem que és important que, de la mateixa manera que es fa una presentació del temari de la tutoria, es faci també un tancament d'aquesta tutoria i els alumnes puguin explicitar el seu grau de satisfacció i parlar del que han après.

Per saber més coses d'aquest tema...

- BERDÚN, L. *En tu casa o en la mía*. Madrid: Santillana, 2000.

3. Avaluació

En tota acció educativa, l'avaluació és una part força important del procés de treball i, també, una manera de valorar el grau d'assoliment dels objectius previstos.

Pel que fa a la proposta de tutoria que s'ha presentat, seria recomanable que el professor coordinador de les activitats establís un sistema d'avaluació, per exemple dissenyant un petit qüestionari amb uns deu o quinze ítems que fessin referència a diversos aspectes dels temes que es preveu tractar en la tutoria. Cada ítem o pregunta podria tenir tres o quatre alternatives de resposta, cosa que contribuiria al tractament estadístic de la informació obtinguda.

Aquest qüestionari es podria repartir als alumnes abans de l'inici de la primera activitat, i també per segona vegada al final de la darrera activitat. D'aquesta manera, es podria valorar si s'han produït canvis tant pel que fa a coneixements com a actituds. Els canvis de comportament són més complicats d'avaluar, ja que tenen a veure amb dades de les quals el professorat no disposa, com, per exemple, l'augment en l'assistència anticonceptiva a adolescents o l'augment de l'afluència a la Tarda Jove.

D'altra banda, la participació en les activitats i en els debats, les aportacions que els alumnes fan, les idees que posen en joc o els dubtes que expliciten són també un bon indicador del grau d'interès que les activitats tenen per a ells, i faciliten al professorat l'adequació i l'adaptació dels objectius i de les activitats.

A continuació es presenten dues possibles qüestions, a tall d'exemple:

Si un company o una companya em diu que és homosexual:

1. Em costarà continuar relacionant-me amb ell o ella. Em farà sentir incòmode.
2. Continuarem sent tan amics com abans. Això és una qüestió personal i no ha d'afectar la nostra amistat.
3. No vull amics o amigues d'aquesta mena.
4. No tinc clar què passaria.

La marxa enrere:

1. És un mètode anticonceptiu força fiable.
2. No és gaire fiable, però es pot fer servir quan no es té un preservatiu a mà.

3. No és gens fiable. Millor no confiar-hi ni en cas d'emergència.
4. No sé què és la marxa enrere.

En tot cas, és important valorar també les diverses impressions que el professorat ha obtingut al llarg del desenvolupament de la tutoria, tant a títol personal com pel que fa a l'impacte que aquesta tutoria pugui haver tingut en l'alumnat, i fins i tot en altres professors, ja que la valoració final serà un sumatori de les dades obtingudes abans i després de la distribució del qüestionari i del conjunt de totes aquestes impressions.

4. Recursos

4. Recursos d'utilitat

Els recursos que a continuació es proposen són una selecció del que considerem materials d'una gran utilitat per al desenvolupament d'aquest programa.

Hem optat per una presentació breu, i amb un nombre reduït de recursos, per no aclaparar els professionals que s'acosten per primera vegada al treball en aquest tema.

Evidentment, hi ha moltes altres publicacions i materials que tenen un interès innegable, però hem seleccionat les referències següents perquè hem entès que són les més assequibles o les que coincideixen millor amb l'esperit d'aquesta proposta pedagògica.

1. Bibliografia

Per a adolescents

BERDÚN, L. *En tu casa o en la mía*. Madrid: Santillana, 2000.

COLE, B. *Pelos por todas partes o la hormona alborotada*. Barcelona: Destino, 1999.

FONT, P. *Les relacions sexuals*. Barcelona: La Magrana, 1990.

LIENAS, G. *El diari vermell de la Carlota*. Barcelona: Empúries, 2004.

MARTÍN, A.; RIBERA, J. *El diari vermell del Flanagan*. Barcelona: Columna, 2004.

McFARLANE, A.; Mc PHERSON, A. *Diari d'un jove maniàtic*. Barcelona: Columna.

McFARLANE, A.; Mc PHERSON, A. *Jo també sóc una maniàtica*. Barcelona: Columna.

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE SALUT. *Les primeres vegades*. Barcelona: juliol del 2000.

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE SALUT. *Guia de recursos socio-sanitaris per a joves sobre la sida a Catalunya*. Barcelona: 2004.

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE SALUT. *Per un futur sense sida. No te'n desentenguis. Informa-te'n*. Barcelona: 2005.

Per al professorat

ABENOZA, R. *Sexualidad y juventud. Historias para una guía*. Madrid: Popular, 1994.

ALTABLE, C. *Educación sentimental y erótica para adolescentes*. Madrid: Miño y Dávila, 2000.

BARRAGÁN MEDERO, F. *La educación sexual. Guía teórica y práctica*. Barcelona: Paidós, 1991.

COLECTIVO HARIMAGUADA. *Carpets didácticas de educación afectivo-sexual para la escuela*. Las Palmas: Gobierno de Canarias; Dirección General de Promoción Educativa MEC, 1991.

FONT, P. *Pedagogía de la sexualidad*. Barcelona: Graó, 1990.

GARCÍA FERNÁNDEZ, J. L. *Guía práctica de información sexual para el educador*. Pamplona: 1990.

LÓPEZ SÁNCHEZ, F. *Educación sexual en la adolescencia*. Salamanca: ICE; Universidad de Salamanca, 1984.

LÓPEZ SÁNCHEZ, F. *Educación sexual de adolescentes y jóvenes*. Madrid: Siglo XXI, 1995.

OLIVEIRA, M. *La educación sentimental*. Barcelona: Icaria, 1998.

SANCHIS, R. *Tot per amor? Una experiència educativa contra la violència a la dona*. Barcelona: Rosa Sensat, 2006.

Per a professionals sanitaris

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE SALUT. *Actuacions preventives a l'adolescència. Guia per a l'atenció primària de la salut*. Barcelona: 2004.

ORGANITZACIÓ MUNDIAL DE LA SALUT. *Promoción de la salud sexual. Recomendaciones para la acción*. Guatemala: 2001.

ALEGRET, J.; COMELLAS, M.; FONT, P.; FUNES, J. *Adolescents. Relacions amb els pares, les drogues, la sexualitat i el culte al cos*. Barcelona: Ed. Graó, 2005. Col·lecció Família i Educació.

2. Crèdits variables

DIVERSOS AUTORS. *Cos, sexualitat i reproducció*. Barcelona: Castellnou, 1995.

DIVERSOS AUTORS. *Sexualitat, sida i anticoncepció*. Barcelona: Columna, 1998.

DIVERSOS AUTORS. *Jo, tu i nosaltres (Cos, sexualitat i afectivitat)*. Barcelona: Octaedro, 1997.

3. Altres programes

JUÁREZ, O.; Díez, E. *PRESSEC: Prevenció de la sida des de l'escola secundària*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Àrea de Salut Pública, 1996.

Programa educatiu «Sida, saber ajuda». Fundació "la Caixa".

Consta d'un vídeo i de material didàctic. Es pot sol·licitar gratuïtament a:
<http://www.sidasaberajuda.com>

Programa Harimaguada. Educación afectiva y sexual (12-16 años). Consejería de Sanidad. Gobierno de Canarias. Ministerio de Educación y Ciencia.

Programa de Educación afectiva y sexual de la Junta de Andalucía. Educación Secundaria. Es pot descarregar a:
<http://www.juntadeandalucia.es/institutodelamujer/actualidad/programas.htm>

Una propuesta para la ESO
<http://www.xtec.es/~imarias/sexaf.htm>

4. Vídeos

Sexualitats. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 2002.

És fonamental. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 2001.

Mares o nenes. Programa de mitjans audiovisuals. Departament d'Ensenyament, 1992.

5. Jocs

«Un recorregut pel triVIHal». Federació Catalana d'ONG/Sida, 2001.

«Sex afect». Joc de simulació. Barcelona: Castellnou Edicions, 1995.

«Situaciones interactivas en torno al sida». Joc de simulació.
<http://www.noaids.org>

6. Internet

Informació sexual per a joves:
<http://www.informaciosexual.net>
<http://www.sexejoves.gencat.net>

Informació sexual per a adolescents, pares i mares, i professionals de l'educació i la salut. Consulta en línia per a cadascun d'aquests grups. Adreces de recursos.

Una propuesta para la ESO:

<http://www.xtec.es/~imarias/sexaf.htm>

Una proposta educativa per a l'ESO, amb referències, documents, etc.

Centre Jove d'Anticoncepció i Sexualitat:

<http://www.centrejove.org>

Informació sobre sexualitat i anticoncepció. Consulta en línia.

Educalia:

<http://www.educalia.org>

Portal de recursos educatius de la Fundació "la Caixa"

Llista de distribució sobre sexualitat i adolescència:

<http://www.iesp.info/forums.htm>

Fòrum de debat per internet sobre adolescència, sexualitat i educació afectiva i sexual.

Network sobre salut reproductiva dels adolescents:

<http://www.reproline.jhu.edu/spanish/6read/6issues/network/v20-3/nt203s.htm>

Butlletí trimestral sobre salut sexual i reproductiva a l'adolescència.

Institut d'Estudis de la Sexualitat i la Parella:

<http://www.iesp.info>

Serveis i projectes sobre sexualitat. Formació de professionals.

Guia de recursos socio-sanitaris per a joves sobre la sida a Catalunya:

<http://www.gencat.net/salut/depsan/units/sanitat/html/ca/sida/doc9164.html>

Recull informatiu de recursos socio-sanitaris adreçats als joves.

7. Adreces i recursos diversos

Secretaria General de Joventut. Pack escoles

http://www.gencat.net/joventut/catala/sjj/suport_professionals/escoles2004.htm

Tallers de suport a l'educació secundària.

Xarxa dels punts d'informació juvenil

<http://www.gencat.net/joventut/scripts/pijs/puntinfo.asp>

Centre Jove d'Anticoncepció i Sexualitat

c/ La Granja, 19
08024 Barcelona
Tel. 93 415 10 00

**Telèfon d'informació confidencial
i gratuït de la sida. Departament de Salut**
900 21 22 22

**Adreces per a joves sobre sexualitat
i anticoncepció**

<http://www.informaciosexual.net/adrecesjoves.htm>

**Departament de Benestar i família. Formació per
a les famílies**

<http://www.gencat.net/benestar/secretariafamilia/formacio.htm>

Casal Lambda

c/ Verdaguer i Callís, 10
08003 Barcelona
Tel. 93 319 55 50

<http://www.lambdaweb.org/casal.htm>

Programa
**salut
i escola**

- 1** Orientacions per a l'educació
afectiva i sexual a segon cicle d'ESO